

Skjekkelandstunnelen før Storekvina Stasjon. Foto: Norsk Jernbanemuseum.

mannsassistent både i Auster- og Vesterdalen og ble lommekjent på hele strekningen. Mot slutten av okkupasjonstiden arbeidet jeg også i kontor-tjenesten ved anleggsledelsen på Åmot.

Min far etterlot seg bildet av kontorstabens sin avdelingssjef sivilingeniør Halvor K. Solberg. De fleste på bildet er nå borte, og det er nok i det hele tatt få tilbake som kan fortelle detaljhistorier fra jernbaneanleggsdriften i Kvinesdal. Men hos etterslekten er nok historiene fra jernbaneanlegget ennå varme.

Disse hovedtrekkene får være et bidrag fra en av historielagets medlemmer, som i dag 8. nov.1999 på dagen for 60 år siden, meldte seg for oppsynsmann Harald Knutsen utenfor Samvirkelaget på Gjemlestad etter å ha syklet fra Liknes med 20 - 30 cm. våt nysnø i veien.

På det føret ble min første jobb å loffe til Sandvatn arbeidsbrakke for å hente en øks som skulle slipes og en parafinkanne med løs tut som skulle loddes på. Det skulle gjøres i verkstedet ved Kvinesheitunnel vest, og jeg la på loffen dit. Jeg fikk utført oppdraget og loffet tilbake til Sandvatn brakke, leverte og loffet til Voran spisebu for så å sykle hjem til Neset.

Det ble min debut i arbeidslivet med en timelønn på 80 øre + 10 % dyrtids-tillegg.

Kvinesdal har ennå en plass i mitt hjerte.

Fattigkassa i Kvinesdal 1832

Av: Ådne Fardal Klev

Synet på fattigdom var svært annleis i 1830-åra enn det me kan tenkje oss no. Det var eit utbreidd syn at fattigdommen var sjølvpåført. Dersom ein prøvde hardt nok med arbeid, trong ingen vera fattig.

Byskrivar Isaach Willoch i Christianssand skreiv i 1833: «den svage Drift til Virksomhed ... sløves ved vor Fattigforsørgelse ... Den mægtigste Spire til Virksomhed er Nød, og naar man lover at fjerne denne, er det for-gjæves at anvende Surrogater, for at pirre den dorske Natur».

Etter at Noreg fekk si sjølvstende i 1814, var det fleire lover som måtte reformerast. Det tok lang tid med ei ny fattiglov. Presten Oftedal sende i 1828 inn eit forslag om ei ny fattiglov, men det tok heile 17 år før lova blei vedteke. Det blei nedsett tri komitéar; i 1829, 1833 og 1843.

Det var audmjukande å få hjelp frå

fattigkassa, og det blei av dei fleste i samtida sett på som demoraliserande.

Fattigkommisjonane hadde og stor makt over den einskilde som fekk hjelp, og på landet var det presten som var formann i kommisjonen. Kommisjonen kunne mellom anna nekta giftermål. I ei føresegn frå 1829 heiter det::

«Fattigkommisjonen er berettiget til at nægte en under varig Forsørgelse værende Mandsperson adgang til at indgaae Ægteskab, saalænge han forbliver under Fattigforsørgelsen, og til, hvis han desformedels frasiger sig denne, at fordre af ham, at han gjør det sandsynligt, at med Familie, om han gifter sig, ikke for Fremtiden vil falde Fattigvæsenet til Byrde, eller... at han stiller kaution derfor».

Prost Saxe har med si nydelege handskrift ført i pennen rekneskapen for fattigkassa i Liknes sokn i 1832.

Han byrjar med inntekta:

1. Kassas kontante beholdning frå forrige år	12 spd 37 sk
2. Innkome ved «Forligelsescommissionen»	1 spd
3. «Overhørighedsbøder ved Lensmanden»	ingenting
4. «Formedelst Domme eller andre Retsforhandlinger»	ingenting
5. Dei inntektene som i rekneskapen frå i fjor er innførte som mulkter, hos:	
Tollach Gunnusen Møgedal 1 Spd, til denne kassa	60 sk

Gunder Olsen Steensland 1 Spd, til denne kassa	60 sk
Peder Andreas Mathisen Jerstad 1 Spd, til denne kassa	60 sk
Gunild Olene Johnsdr Hagen 10 Spd, til denne kassa «utføres med»	5 Spd 6 Spd 60 sk
6. Ved arv til «Almisselemmer»	ingenting
7. «Nuværende Lægdslems, Gunild Sigbjørnsdr Galdals i denne Casse optagne Tilgodehavende»	42 Spd 40 sk
8. Inntekta av dei «Effekter» som tilhørde den ovanfor nemnde legdslem, som hadde blitt selt etter avgjerd i fattigkommisjonen	9 Spd 27 sk
9. 4% renter av dei 120 Spd Christopher Sigbjørnsen Rødland hadde lånt 1. desember 1831, mot fyrste prioritet i hans eigedom 4 1/8 engelsk jordegods i garden Rødland	4 Spd 112 sk
10. «Ved den til Bedste for denne Casse ombærende Tavle indkom.»	2 Spd 60 sk
11. Dei pengene som ymse folk var blitt «paalignede»	14 Spd 116 sk
12. Det denne kassa tilfall som godtgjerdsløse av revisjons- gebyr for siste halvår 1832, ifølge «Listers Provsties Skrivelse af 14de Decbr: 1830»	48 sk
13. «Efter Fogderiets Foranstaltning»	ingenting
14. Dei inntekter som i fjor er innførte som mulkter hos: Gabriel Pedersen Lichnæs 20 Spd, til denne kassa Mathias Villumsen Moy 10 Spd, til denne kassa «Utføres her med»	10 Spd 2 Spd 60 sk 12 Spd 60 sk
15. «Ingen Legater eller Donationer gives her»	ingenting
Inntekter til saman	106 Spd 80 sk.

Utgiftene var:

1. «Til Klædeshjælp til Sognets Lægdslemmer og Understøttelse til Huusarme, samt til Indkiøb af de ved Departementets Circulaire af 27de Decbr 1831 paabudne Campferdraaber udbetalt»	45 Spd 64 sk
2. Overfattigkommisjonssekretæren si løn	52 sk
3. Uteståande mulkter, jfr. nr. 4 og 15 under inntekt, hos: Tollach Gunnusen Møgedal 1 Spd, til denne kassa Peder Andreas Mathisen Jerstad 1 Spd, til denne kassa Gunild Olene Johnsdr Hagen 10 Spd, til denne kassa Gabriel Pedersen Lichnæs 20 Spd, til denne kassa Mathias Villumsen Moy 10 Spd, til denne kassa som står til rest med	60 sk 60 sk 5 Spd 10 Spd 2 Spd 60 sk 18 Spd 60 sk
Utgifter til saman	64 Spd 56 sk.

Saxe skriver vidare om korleis dei fat-
tige i soknet er forsørgde «for dette
Aaremaal»:

A. Av dei 13 legdslemma er eit så sva-
keleg at det ikkje kan omflyttast, og har
difor fenge 6 1/4 tønner havremel og ein
del smør. Dette blir betalt av 23 huder
11 1/4 engelsk. Legds-lemmet har og
fenge 5 speciedalere til hjelp i pengar.
Dei øvrige 12 er innlagte på visse gar-
dar av skyld 126 huder 8 engelsk.

B. «18 Huusarme Familier» som ik-
kje heilt kunne forsørgje seg sjølve,
«ere tildelte i Natura» 31 tønner 6 not-
ting havrekorn og 31 tønner 6 notting
«Potatos».

Kontantbeholdninga i fattigkassa ved
utgangen av 1832 var altså 42 Spd 24 sk.

Som tidlegare nemnt under punkt II
i inntekter, var det fleire i bygda som
hadde gjeve sine pengebidrag til
«Lichnæs' Sogns Fattige». Desse var:

Pastor Waarum	3 Spd
Pastor Saxe	2 Spd
Samuel Clausen Øyestrands	4 ort
Morten Øyestrands	1 ort
Michael Andersen Øye	1 ort
Ole Olsen Gullestad	1 Spd
Tønnes Egenæs den yngre	1 ort
Jørgen Egenæs den yngre	1 ort
Ole Egenæs	12 sk
Fridrich Larsen Mid-Røynestad	16 sk
Lars Christian Larsen Mid-Røynestad	16 sk
Antonie Aadnesen Mid-Røynestad	12 sk
Reier Torkelsen Hompland	1 ort 12 sk
Villum Torkelsen Hompland	8 sk
Guttorm Larsen Skiekkeland	1 ort 12 sk
Salve Larsen Skiekkeland	16 sk

Edvard Andersen Rafoss	2 ort
Ole Olsen Aamodt	1 ort 12 sk
Tønnes Olsen Aamodt	12 sk
Ole Jacobsen Aamodt	1 ort
Aanen Torkelsen øvre Egeland	1 ort 12 sk
Ole Aanensen Aase	1 ort 12 sk
Lars Corneliusen Fahret	12 sk
Tønnes Fridrichsen Øye	1 ort
Ole Andreas Andersen Øye	12 sk
Mathias Andersen Øye	1 ort
Christian Madsen Øye	1 ort
Lars Hanssen Rødland	16 sk
Edvard Husefield	1 ort
Tollach Tollachsen Røyseland	12 sk
Anders Olsen Lindland	1 ort 12 sk
Hans Høyer	12 sk
Andreas Olsen Lindland	12 sk
Tønnes Torgiesen Førland	12 sk
Fridrich Svindland	1 ort
Anne Torgiesdr Hiemlestad	3 ort
Hans Chr. H-Jørgensen Fahrmon	12 sk
Staaale Hansen Veritsland	12 sk
Aanen Olsen Omland	16 sk
Mathias Tostensen Svindland	12 sk
Tønnes Christensen øvre Røynestad	12 sk
Osmund Jensen øvre Røynestad	8 sk
Hans Chr. Hanssen Kleven	16 sk
Andreas Hanssen Kleven	1 ort
Tobias Hanssen Kleven	12 sk
Lars Olsen Hiemlestad	1 ort
Andreas Larsen ydre Egeland	12 sk
Christian Larsen Svindland	12 sk
Søren Egebrok	16 sk
Mathias Gabrielsen Træland	8 sk
Svend Olsen Houeland	8 sk
Haaver Bigtjørn	12 sk
Tobias Ingwardsen Sindeland	8 sk
Summa	14 Spd 4 ort 20 sk.

Det var Torgius Samuelsen Lyding og Lars Larsen den yngre på Aase som skulle krevja inn desse pengane.

Me kan skjønna at det ikkje har vore lett å vera fattig i denne tida. Amtmann Blom skreiv i 1840-åra at dersom ein arbeidsfør var utan middel, var det på grunn av umoral. Dei hadde sjølve «forskyldt den Nød hvorunder de lide» ved «Dovenskab og Udsvævelser».

Då fattiglova kom i 1845, var den hardare enn fleire av utkasta hadde vore. Fattigstellet blei som tidlegare avhengig av økonomien og den innarbeidde praksis i den einskilde kommunen.

Fattigkommisjonen i kommunane skulle vera samansett av valde representantar - utanom formannen som på landet skulle vera sognepresten. Staten fekk svært lite ansvar for dei fattige. Det var nærmiljøet som måtte bera den tyngste børa. Kvar kommune fekk stor fridom til å setja i verk hjelpa til dei fattige.

Mange seier at historia gjentek seg. Er det nokon som kjenner seg att i dis-

kusjonen om økonomisk fordeling mellom stat og kommune i våre dagar?

Nokre ordtydingar:

Frå 14. juni 1814 var 1 speciedalar = 5 ort = 120 skilling. Ved overgangen til krona blei 1 speciedalar sett til 4 kroner.

Engelsk: ein fast verdi brukt i landskyldrekninga på Sørvestlandet. 1 hud = 20 engelsk i Vest-Agder frå og med Mandalen. 1 hud var verdien av ei oksehud eller ei kuhud eller tilsvarende verdi rekna til dømes i skinn, smør eller korn.

Notting; kornmål på Agder, det gjekk 24 toppmålte notting (å 6,08 liter) i tønna.

Kjelder:

Fladby, m.fl. (red.): *Norsk Historisk Leksikon, Oslo, 1990.*

Anne-Lise Seip: *Sosialhjelpstaten blir til, Oslo, 1984.*

Gamalt arkiv frå fattigstellet i Kvinesdal.

Kvin og rikssamlingen

Av: Frans-Arne Stylegar

Et gammelt islandsk håndskrift, den såkalte Landnåmsboken, har - tro det eller ei! - meget å berette om Kvinesdal. Landnåmsboken skildrer hvordan Island ble bygget og bosatt fra Norge i perioden 870-930. Mer enn 400 landnåmsmenns navn og slektskapsforhold listes opp - og ikke så rent få av kolonistene viser seg å være fra Agder. Nå og da brytes den monotone fremstillingsformen i Landnåmsboken av mer livfulle skildringer av de hendelsene som hadde foranlediget oppbruddet fra Norge. En av de mer detaljerte skildringene omhandler drapet på stormannen Ondott Kråke fra Kvin.

La meg sitere utdrag fra en moderne, norsk oversettelse av Landnåmsboken (parantesene er det jeg som har satt der):

«Bjørn het en gjev mann fra Gautland (i Sverige). Bjørn var gift med Liv, Øyvind het sønnen deres. Bjørn ble uvenner med Sigfast, mågen til Sølvar Gautekonger, om land, og derfor brente Bjørn Sigfast inne sammen med tredeve mann. Så fór Bjørn til Norge med elleve mann, og ble tatt imot av Grim herse, sønn av Kolbjørn skjemmer, og han var hos Grim en vinter. Da ville Grim drepe Bjørn for penger, så derfor dro Bjørn til Ondott Kråke, som bodde i Kvinesdal ved Fedafjorden i Agder («er bjó í Hvinisfirði á Ögdum»), og Bjørn ble tatt imot av ham.

Bjørn var om somrene i vesterviking og om vintrene hos Ondott, helt til Liv, konen hans, døde i Gautland.

Da kom sønnen Øyvind østfra og overtok farens hærskip, og Bjørn fikk Helga, søster til Ondott kråke, til ekte. De fikk sønnen Trond. Øyvind fór da i vesterviking og tok på seg forsvar av Irland. Han fikk Rafarta, datter av Kjarval Irekonger, til ekte, og tok fast tilhold i Irland. Det var derfor han ble kalt Øyvind østmann.

Øyvind og Rafarta hadde en sønn som het Helge, ham gav de fra seg til fostring på Sudrøyene (Hebridene). Men da de kom til øyene to vintrer senere, da var han så sulteforet at de ikke kjente ham. De tok ham bort med seg og kalte ham Helge den magre, etter dette vokste han opp i Irland.

Ondott Kråke

Ondott Kråke, som alt er nevnt, ble en rik mann. Men da Bjørn, mågen hans, døde, da sa Grim herse at hele arven etter ham hørte kongen til fordi Bjørn

Kvinesdal * Libris

4480 Kvinesdal

Tlf. 38 35 01 00 - Fax 38 35 23 22

BØKER • PAPIR • KONTORUTSTYR • TRYKKSAKER • LEKER • PORTEFØLJE

var utlending og sønnene hans var vest over hav. Ondott tok seg av godset til Trond, søstersønnen sin. Men da Trond hørte at faren var død, da fór han fra Sudrøyene med så stor seilføring at han deretter ble kalt Trond den storseilende. Og etter at han hadde tatt med seg arven sin, fór han til Island og tok land sørpå, slik som det senere vil bli fortalt.

Og av denne grunn drepte Grim Ondott, men selv med kongens hjelp fikk ikke Grim tak i godset. Den samme natten bar Signy, konen til Ondott, alt løsgodset sitt ombord i et skip og fór med sønnene Åsgrim og Åsmund til sin far Sigvat. Sønnene sendte hun til Hedin, fosterfaren sin, i Soknadal. Men der likte de seg ikke og ville dra til moren. I julen kom de til Ingjald den trygge i Kvin («í Hvini»). Han tok imot dem fordi Gyda, konen hans, så sterkt ønsket det. Sommeren etter gjorde Grim herse i stand gjestebud for Audun, som var kong Haralds jarl. Og den natten da ølbryggingen var i gang hos Grim, brente Ondottssønne-ne ham inne og tok siden båten til Ingjald, fosterfaren sin, og rodde sin vei.

Audun kom til gjestebudet, som etlet var, men fant ikke vennen. Så kom Ondottssønnene dit tidlig en morgen, til buret som Audun lå i, og satte en stakk for døren. Åsmund vokter på de to huskarene til jarlen mens Åsgrim satte spydspissen mot brystet på jarlen og bød ham gi dem bøter for faren. Han gav fra seg tre gullringer og en kappe av gudvev. Åsgrim gav jarlen

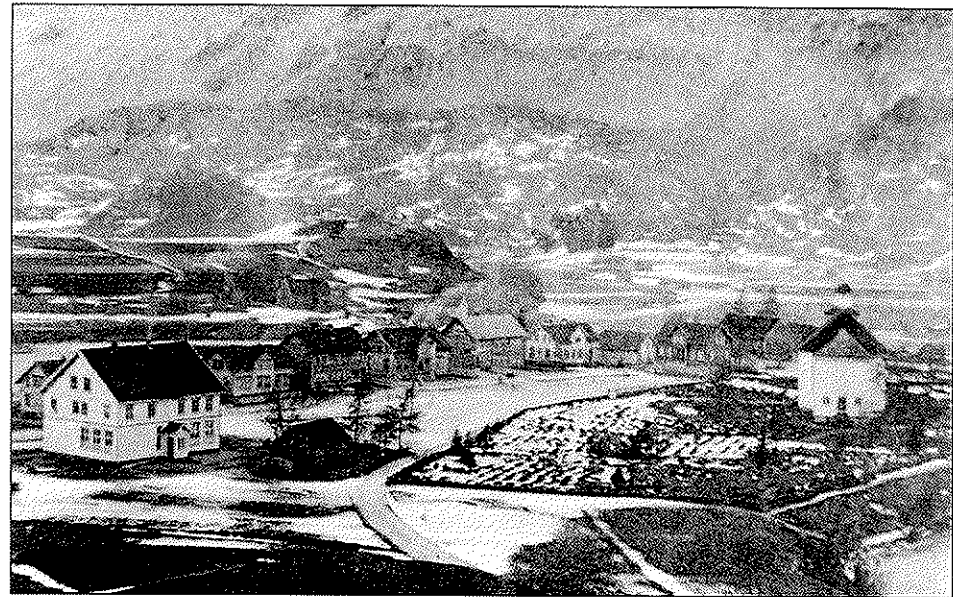
tilnavn og kalte ham Audun geit.

Siden fór de til lendmannen Eirik den ølkjære i Surnadal, og han tok imot dem. Der bodde også en annen lendmann som het Hallstein hest, og de holdt julegilde sammen. Først var de gjester hos Eirik som skjenket dem godt og rikelig, mens Hallstein etterpå viste seg lite gjestevennlig. Han slo til Eirik med et drikkehorn. Eirik dro da hjem igjen, mens Hallstein satt igjen med huskarene sine. Da gikk Åsgrim inn i huset alene og gav Hallstein et stort sår, og huskarene trodde at Åsgrim fikk banesår også. Men han kom seg ut og til skogs, og en kone leget sårene hans i et jordhus, slik at han ble frisk igjen.

Den sommeren fór Åsmund til Island i den tro at broren Åsgrim var død. Helge den magre lot Åsmund få Kreklingalid, og han bodde ved søndre Glerå. Da Åsgrim ble frisk igjen, gav Eirik ham et ham et langskip, og Åsgrim herjet så vest i havet. Men Hallstein døde av sårene sine. Da Åsgrim kom tilbake fra hærferden, gav Eirik ham sin datter Geirhild til ekte. Da fór Åsgrim til Island, han bodde ved nordre Glerå. Kong Harald sendte Torgeir den kvindølske («hinn hvinverska») til Island for å drepe Åsgrim. Han var om vinteren i Kvinverjadal på Kjøl, men kom ingen vei med hevnen.»

Grettes saga fra 1300-tallet gjengir i store trekk den samme historien, men har også noen elementer som ikke finnes i Landnåmsbokens beretning.

Det er jo i grunnen en nokså fantas-

Liknes omkring 1910. Foto utlånt av Kvinesdal Fotoklubb.

tisk historie. Og den foregår altså på Harald Hårfages tid, omkring år 900. Det er uten tvil et maritimt stormannsmiljø som beskrives - for bare sjøfarende høvdingene kunne ha hele Nordatlanteren som aktivitetsområde og manøvrere tilsynelatende uanstrengt mellom Sverige, Island, Irland og det hjemlige. Og «hjemme» for hovedpersonene i sagaen, er «Kvin» eller Hvinir.

Hvinir

Hvinir er selvsagt det gamle navnet på det vi i dag kaller Fedefjorden. Men er det også noe mer?

Lars Aase regner med at Hvinir dessuten omfattet farvannet lenger ute, altså det som i dag kalles Listafjorden. Det er vel helst i denne betydningen

Peder Claussøn Friis bruker begrepet «Quinis-Fiorden», når han omkr. år 1600 skriver at den «paa den vestre Side ved Liste løber (...) ind i Landet mod Nordnordost, imellem Liste oc Hitterø.»

Kan hende betegnet Hvinir en gang hele fjordsystemet her - altså også Stolsfjorden, Strandsfjorden, Eidsfjorden osv.

Alt i middelalderen opptrer begreperne Kvin og Kvinesfjorden om hverandre.

Men dersom Kvinesfjorden er fjordsystemet (og ikke bare Fedefjorden) - hva er da Kvin? Landet innenfor Kvinesfjorden, får vi tro - ikke bare de tidligere herredene Feda og Liknes, men også Nes, Hidra, Bakke og (deler av) Farsund.

Det må være dette Kvin som menes når det i Håkon Håkonsons saga heter at man seiler fyrir Hvinir - utenfor Kvin.

Leter vi etter nyere inndelinger som omfatter mye av det samme området, finner vi i grunnen bare Feda tinghå eller tinglag. Feda tinghå bestod nettopp av disse bygdene, og denne inndelingen er belagt i senmiddelalderen. Nærmere sagaens Kvin kommer vi neppe.

Men er det da mulig å stedfeste begivenhetene i sagaen?

Stormannsbosetninger i Kvin

De to sagatekstene gir noen flere opplysninger om de forskjellige hovedpersonene. Ingjald den trygge er bror av Grim herse, og Torgeir den kvindølske er søstersønnen deres. Grim er dessuten beslektet med Arinbjørn herse i Firdafylket. Ondott kråke er også knyttet opp til slike omfattende alliansenettverk: hans hustru Signy er datter av stormannen Sigvat fra Lier ved Drammen.

Det er toppsjiktet i datidens vestfylke vi her har å gjøre med. Det dreier seg antagelig om betydelige jordeiere, stormenn som har sittet på gode og sentrale gårder i bygdene her. Ser vi på det tilgjengelige arkeologiske materialet fra jernalder, vikingtid og middelalder, viser det seg at det bare er et mindre antall gårder som kan komme i betraktning som «hovedgårder» for Grim og de andre stormennene.

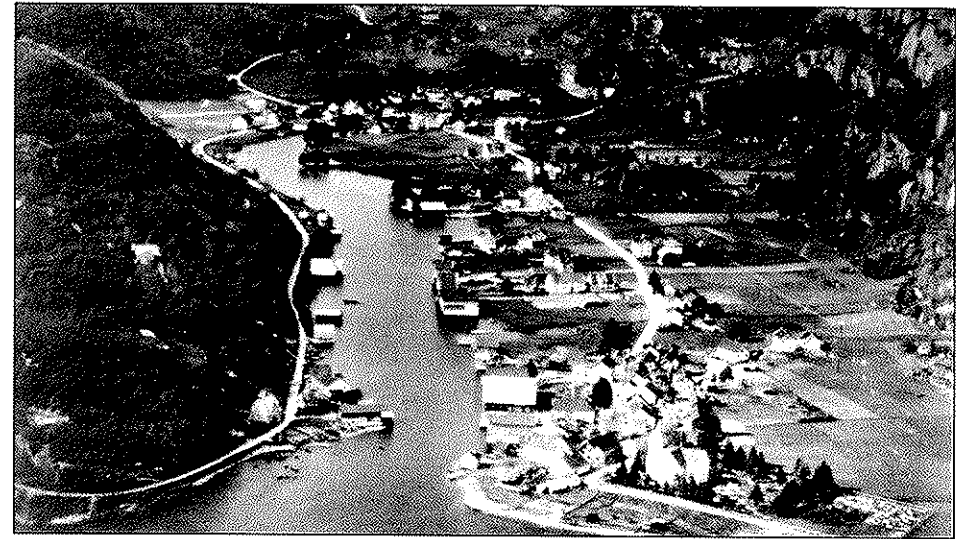
La oss ta utgangspunkt i folkevandringstid (400-600 e. Kr.). Dette er pe-

rioden før vikingtiden, og det er gjort en rekke funn nettopp fra folkevandringstid i Vest-Agder.

De fleste gravhaugene i vårt område viser seg å være reist i disse århundrene. Basert først og fremst på forekomsten av rike gravfunn (smykkesaker, romersk import) og særlig store gravhauger (25 m eller mer i diameter), kan vi peke ut noen sentrale bosetninger i kvin omkring år 500. Det dreier seg om iallfall om Gyland, Øksendal, Feda og Liknes - kan hende bør vi også regne Nes (Flekkefjord) med.

Funnene fra vikingtid er langt færre i bygdene våre. De fleste gravfunnene fra 800- og 900-årene skriver seg fra enkle, nøkternt utstyrte flatmarksgraver. Et lite antall rikere vikingtidsgraver kjennes, riktignok, men det dreier seg uten unntak om tilfeldig innkomne, dårlig opplyste funn. Her kan nevnes funn fra Oppofte i Feda, Jerstad i Liknes og Tjørsvåg i Nes.

Det mest praktfulle vikingtidsfunnet fra det gamle Kvin stammer imidlertid ikke fra noen grav. Skattefunnet fra Hæstad på Hydra består av to massive gullringer - én halsring og én arming, men dette funnet peker ut området her, Kvin, som sentralt i vikingtid, mer enn det blinker ut én bestemt gård på Hydra. Hæstad-funnet underbygger det inntrykket sagaene gir av allianse- og maktoppbygging i vestfylket på 800- og 900-tallet, men forteller mindre om hvilke bosetninger som var de mektigste og viktigste.

Feda omkring 1954. Foto utlånt av Kvinesdal Fotoklubb.

Vikingtidsfunnene bringer oss dermed - paradoksalt nok - ikke noe nærmere svaret på hvilke gårder som var de største og mektigste i Kvin i sagatiden.

I tidlig middelalder, kan hende allerede på 1000-tallet, ble det bygget kirker i de fleste bygder på Agderkysten.

I mange tilfeller ble kirkene reist av lokale stormenn - og på hovedgårdene deres, slik den berømte runesteinen forteller om når det gjelder Oddernes i Kristiansand.

Det er stor grad av sammenfall mellom viktige bosetninger i folkevandringstiden og kirkesteder i middelalderen, og vi må anta at vi i kirkestedene har flere av vikingtidens hovedgårder i Kvin.

Hvilke gårder dreier det seg så om? Holder vi oss til kystbygdene i vid forstand, gjelder det Nes, Hydra, Feda og

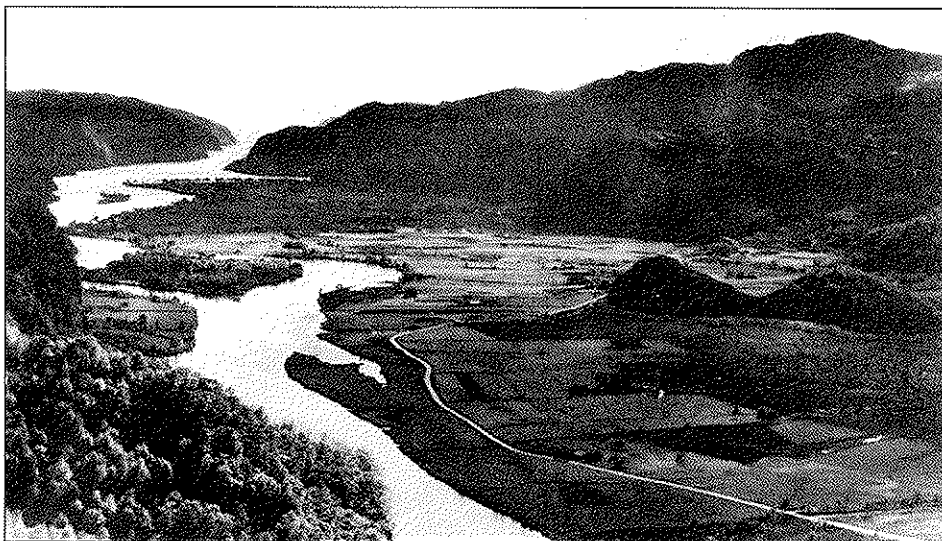
Liknes. Kan hende skal vi også regne med Bakke (Sira) og Gyland.

Vikingtidens storgods i Kvinesdal

En typisk «gård» i vikingtid var et lite herresete, et gods. Disse godsene var i utstrekning en god del større enn gårdene i en senere tid. Det kan se ut til at slike store enheter på Sørlandskysten først ble oppdelt i middelalderen, kan hende på 1100-tallet.

Det jeg her har kalt, «Feda», «Liknes» og «Nes» er derfor ikke identisk med de moderne gårdsområdene Feda, Liknes og Nes. Vi har i stedet å gjøre med større bosetningsområder som innbefattet de senere matrikelgårdene Feda, Liknes og Nes.

Oppdelingen av stormannsgårdene var neppe gjennomført på den tiden da Ondott kråke og Grim herse levde.

Ytredalen. Foto utlånt av Kvinesdal Fotoklubb.

La oss se på litt nærmere på forholdene i Kvinesdal.

Anstein Lohndal har tatt for seg bosetningsutviklingen i Liknes sogn. På den brede, flate sletten der Kvina renner ut i fjorden og et stykke videre innover, ligger det som peker seg ut som det eldste laget av bosetningen (Øye, Åmot og kirkestedet Liknes). Gårdene her er store, og høyt skyldsatt i middelalder og tidlig nyere tid.

Fra dette bygdelaget kommer hovedtyngden av jernalderfunn fra Kvinesdal, og her er brorparten av gravhaugene registrert.

Middelalderens eiendomsforhold i Liknes er antagelig en levning etter vikingtidens godseiersamfunn. Det fortelles at ytre Eigeland i Liknes en gang skal ha hatt grense med Lyngdal. Ytre Eigeland inngår i de eldste skriftlige

kilder i et omfattende bondegods sammen med en annen gård sentralt i Liknes, Gullestad. Til ytre Eigeland-Gullestad-godset hørte brorparten av gårdene i Ytredalen nord og vest for Liknes sentrum, i tillegg til et antall gårder sør for Fedefjorden.

Sør for de gårdene som tilhørte ytre Eigeland-Gullestad, finner vi omkring år 1600 og noe tidligere nesten utelukkende gårder som inngikk i det adelige Rosenkrantz-godset i Kvinesdal. Ja, fra grensen mot Lyngdal i sørøst og i et belte hele veien over Kvinesheia til Liknes sentrum, er det bare én gård som ikke tilhører det omfattende Rosenkrantz-godset. Denne gården, Sørhelle, var istedet eiet av adelslekten Teiste, som ellers satt med det store Hanangergodset på Lista.

En grenseoppgang fra 1292 angår

blant annet ytre Eigeland, som den gang grenset helt til Gyland.

De heiegårdene som i senmiddelalder og tidlig nyere tid tilhørte ytre Eigeland- eller Rosenkrantz-godset, må alle ha blitt ryddet fra én eller flere bosetninger i sentrum av Liknes, slik Anstein Lohndal har vist. Kanskje har vi å gjøre med ett opprinnelig gods, som i så fall har omfattet det meste av Ytredalen.

Det er ikke usannsynlig at vi her - i Ytredalen - har én eller to av de stormannsbosetningene der handlingen i Landnåmsboken og Grettes saga utspiller seg. Var det her Grim herse bodde? Muligvis fantes en tilsvarende storenhet i Fedå.

Thorwaldum de Shetland

I den sammenhengen er det interessant å merke seg at vi nettopp i forbindelse med ytre Eigeland har en skriftlig kilde som forteller om utstrakte kontakter mot vest og over havet i en periode flere hundre år etter at begivenhetene i Landnåmsboken fant sted - kontakter av lignende type som de nordatlantiske nettverkene sagaen forteller om. Det dreier seg om en opplysning i den grenseoppgangen fra 1292 som vi så vidt har vært innom tidligere.

I 1292 eide herr Thorvald Thoresson ytre Eigeland. I en annen kilde kalles han «Thorwaldum de Shetland», og han var hertug Håkons sysselmann på Shetland.

Hertug Håkon, sønn av Magnus Lagabøter, hadde Færøyene, Shetland,

Rogaland, Opplandene og Viken som hertugdømme sent i 1200-årene. Og adelsmannen Thorvald Thoresson - som eide gods i Kvinesdal - var hertugens sysselmann på Shetland.

Thorvald hadde ved hjelp av to strategiske giftermål i Norge tilegnet seg en betydelig formue. Det ene ekteskapet var med en adelskvinne fra Kvinesdal, fru Sigrid Olavsdotter.

På den vesle øya Papa Stour lå hertug Håkons «stofa» eller kongsgård. Her residerte herr Thorvald Thoresson og - får vi anta - fru Sigrid Olavsdotter. Kongsgården ble arkeologisk undersøkt i årene mellom 1977 og 1982, og resultatene av utgravningene er verdt en artikkel for seg.

I diplomtet fra 1292 har vi én av ytterst få skriftlige kilder som forteller om eiendomsforhold i vestfylket i høymiddelalderen.

Skriftet åpner - om enn bare på gløtt - en dør til en ellers mørk tidsalder i vår landsdel. Det lar oss ane at høvdingnettverkene fra vikingtiden fortsatt eksisterte på 1200-tallet.

Sammen med et fåtall andre kilder forteller 1292-diplomet at den gamle teorien om Agder som en perifer landsdel etter det angivelige nederlaget i Hafsrfsjordslaget, er moden for revisjon.

Kvin og rikssamlingen

På tross av opplysningene i Landnåmsboken om de mange stormennene fra Sørlandet som dro til Island på Harald Hårfagres tid, er det antagelig feil å forestille seg at et sam-

let «Agderrike» ble beseiret av Harald i Hafrsfjordslaget.

Heller skal vi regne med at kongemakten vokste frem innenfor et stormannssjikt på Sørvestlandet, og at motstanden mot Harald Hårfagre kom fra menn innenfor det sjiktet. I Kvin som på Agder som helhet, hører vi om stormenn på begge sider av striden - tenk bare på en Tjodolv fra Kvin på den ene siden eller på Ondott-sønnene på den annen.

Arkeologen Dagfinn Skre skriver om Harald Hårfagres rikssamling at den blant annet innebar et krav om kongelig overhøyhet over stormenns jordegods: «Kongen innsatte i lenet den mann som allerede hadde godset som sin arvejord»:

«Kongens mann fikk sitte på sitt arvegods, og fikk kanskje krongods i til-

legg. Men til gjengjeld skyldte han kongen en gjengave, sin lojalitet og tjeneste, og han visste at kongen ville drive ham eller arvingene hans bort dersom de ikke tjente ham trofast».

Mange av de sør- og vestlandske stormennene aksepterte den nye overhøyheten. Grim herse gjorde det, likeledes Oddernessteinens Eyvind på et senere tidspunkt, han som var Olav den helliges gudssønn og bygget kirke på gården sin, og vel også de andre kirkebyggerne.

Men ikke alle jordherrene innfant seg med det nye. Ondott kråke gjorde det ikke. «De kongelige trellene,» kalte han foraktelig Grim herse og hans menn. Noen av stormennene dro til Island for å fortsette å leve etter sine gamle æresbegreper, slik Trond Bjørnsson og Ondott-sønnene gjorde.

Mer lokalhistorie fra Kvinesdal

Året 1999 ble et år med uvanlig mye fin lokalhistorie fra bygda. I tillegg til Krøniken vår og bildeboka til Fotoklubben, vil vi nevne to andre utgivelser.

Fjordfolk - den store flotte kulturhistoria fra Fedå. Den har interesse for mange flere enn de som har aner fra Fedå, den forteller om hele distriktet og er velredigert, lettskrevet og med uvanlig mange fine illustrasjoner og gamle bilder. Her har forfatteren og redaksjonskomiteen gjort en kjempe-

jobb. Boka er gitt ut av Kvinesdal kommune og er til salgs hos kommunen. Den koster 400 kroner.

Per Fjotlending er utgitt av Fjotland Ungdomslag. Dette er et hefte med avskrifter fra den håndskrevne avisa Austerdalens Ungdomslag starta opp med i 1913. Avisen har et mangfold av dikt og prosa, både alvor og skjemt. Noe er skrevet på dialekt. Hftet koster 100 kr. og er til salgs hos Kvina Fotosenter, butikkene i Fjotland og hos ungdomslaget.

Denne fortellingen ble lest opp på et slektsstevne i Lyngdal:

En dag på Øvre Londal

Av: M. Frøsland

Det er en kald høstdag omkring 1870. På Øvre Londal begynner det å bli litt liv inne i huset, selv om det fremdeles er mørkt både inne og ute. Klokka nærmer seg halv seks. Samuel - husbonden - kjenner at nå er det like før han må ut av senga. Det er begynnelsen på en ny dag med alle de gjøremål og plikter som han har ansvar for. Kona - Elisabeth - hører at mannen har begynt å romestere og da vet hun at nå kan hun like godt stå opp, ellers får hun vel hørt det senere.

Huset på Øvre Londal ligger einbølt til, like ved Londal vannet. Det ble ei trivelig stove etter at Samuel flyttet den fra høgda og ned til ei livdakrå ved vannet. Straks overfor huset ligg uthuset. Her er det flor med skåle og løe. En kan se at denne bygningen ikke har fått det stell den fortjener. Og det er livet her inne, som gjør det mulig å bli boende på denne garden.

Det er ganske lunt i floren. De 6 kuene klarer sammen med en hel flokk sauer å holde det noenlunde varmt. Iallfall på denne tiden av året før frosten legger sin klamme hånd overalt. Det lukter godt av dyrene selv om sauene har en egen eim over seg. Kuene er tillitsvekkende og nå står de og venter på at noen skal gjøre det vanlige morgenstellet i floren, men de

vet at snart kommer Elisabeth eller guttene og vil skjøre lorten ut gjennom hullet i veggen som nå er en skarve, løs lem. Denne skulle ha vært fornyet for lenge siden.

Inne i stova har Elisabeth for lengst fått over kaffekjelen og det dufter godt av denne og av brødet som hun bakte ferdig i går. Med vante grep skjærer hun opp en halv stomp, setter kopper utover det store, solide bordet som har plass til mange.

Parafinlampa blinker litt. Dette liker ikke Elisabeth. Det minner om en mindre bra dag, når den lampa har fått en «tyv i lyset» så tidlig om morgenen.

Samuel har allerede satt seg. Han følger Elisabeth med øynene, og han er takknemlig for å ha fått ei så dugande kjerring. De har fått ni unger, alle gutter. Samuel føler at med en så stor barneflokk skulle alderdommen hans være sikret.

Men allerede nå merker han at alt det balet med å få brukbar jord her, har tatt på kreftene hans. Ja, han kjenner at bronkitten har satt seg godt fast i bringa.

Elisabeth roper på de 4 av guttene som er hjemme nå. Her på garden er det alltid nok å henge fingrene i, selv en grå sur høstdag.

Elisabeth har gått ut i fjøset. Her står

alle kuene og venter på henne. De snur hodene etter som hun passerer dem. På Londal er alle gode mot dyrene. Her skulle ingen svelte eller lide overlast selv blant dyrene. Dette var liksom mottoet til Samuel og Elisabeth. Dessuten fikk de - særlig på denne tiden av året - nok av både høy og vann. Nå fulgte de Elisabeth med store brune øyne.

Elisabeth var ei kraftig og flink kjer-ring. Hun åpnet lemmen og skjørte ut kumøkka fortere enn svint. Egentlig skulle Johan Emanuel som var minste-gutten gjøre dette, men Elisabeth visste godt at hverken han eller noen av brødrene hans klarte å komme seg ut i floren så tidlig om morgenen.

Elisabeth melket jevnt og trutt. Dette hadde hun lært som småjente på Nordhelle. Dyrene likte å bli melket. De hjortet litt og sto ganske stille. Det var fine kuer som Samuel hadde fått til gards. Men så hadde han også god greie på slike dyr. Ingen spente og halen hang fint ned nå som vinteren var i kom-minga. Det var heller dårlig med lys i fjøset. På den gamle fjøslampa var vei-ken nesten nedbrent. Men det var ikke gjort i ei handevending å få tak i ny.

I det Elisabeth var ferdig med mel-kinga kom Johan Emanuel og sammen bar de melka inn i huset. Johan Emanuel skulle forøvrig føre alle dy-rene. Vann bar han fra vatnet like ne-denfor.

I dag var det forresten litt rim på marka, slik at han måtte være forsiktig ned kneika til vannet.

Stråfør fra den store staen i løa kun-ne være hard og kald, men Johan Emanuel angrep denne hvor det var lettes å plukke. Samuel tok av og til mål av denne høystaen. Han syntes nok det minket litt mye, denne som skulle vare fram til våren. Johan Emanuel var den yngste av guttene og var bare 7-8 år gammel, men han var kraftig og var villig til å hjelpe til overalt.

Den nest yngste - Elias Severin - var to år eldre. Han satt allerede ved lang-bordet og drakk av ei krus med melk som mora hadde skjenket opp. Hun var forberedt på å separere melka, men ville vente eit bel til den var kjølna.

På plassen ved siden av Elias Severin satt den tredje broren - Kristian Ulrik . Han var tre år eldre enn Elias Severin. En riktig kraftkar var han. Stor av vekst og trengte mye mat. Og mat fikk han, men han vart prenta inn, at dette var Vår Herres gave og måtte nytes med andakt og følelse. Den fjerde gutten som enda bodde på Londal var - Samuel, han var to år eldre enn Kristian Ulrik. Faren hadde lovet at Samuel, som bar hans navn, skulle få reise til sjøs når han ble ett par år eldre.

Denne fortrøstingen hadde han alltid i minnet sitt. Han gledet seg hver dag til tiden da han skulle få oppleve den store verden utenfor Londal. I dag hadde far hans lagt opp en plan for hva som måtte gjøres og hva som burde ha vært gjort. Gamle Samuel Andreas var tross sine mange år og sin begynnende sykdom, riktig en organisator.

Når sola brøt fram fra morgendisen, skulle han og Samuel samt Kristian Ulrik ta seg ned til Liknes. Ei gang i uka var normalt for å gjøre nødvendig innkjøp. Elias Severin og Johan Emanuel skulle hogge lauvtre strang-ler, som det vokste mange av, og bruke spesial kniven til å raspe av barken. Denne barken var ypperlig for sauene og for de gamle kyrne. Ikke bare at høyet ble spart, men også at det hin-dret sykdom og anna elendighet på kreaturet.

Elias Severin og Johan Emanuel hadde også lyst til å bli med til Liknes. Men det som faren sa, var sjølvsagt lov. Dessuten var det blaut å vasse over lange myrer før de kom seg på veggen mot Åsedalen. Og enda verre var det på hjemvegen med tunge bører på ryggen, og jevn og hard stigning til Londal.

Elisabeth tok seg spesielt av de to minste guttene som skulle være heime og arbeide. Og etter å ha ønsket god tur og gitt de ei lang liste over nødven-dige varer som de måtte ha med seg hjem, satte hun seg til med rokken, og spann både svart og kvitt ullgarn. Så måtte hun separere all melka hun had-de stående. Av fløten skulle de laget smør. Mannen hadde forresten fått med seg flere kilo av dette nydelige gule smøret som bare Elisabeth Londal kunne lage. På butikken i Liknes fikk hun topp pris for dette produktet. Og Elisabeth var stolt over sine mange egenskaper.

Det var ikke så lett å separere melka.

Den gamle separatoren surret og gikk, men den måtte sveises med håndmakt.

Elias Severin tilbød seg å hjelpe mor si med å dra separatoren. Det var to i denne gutten til noe stort, mente mo-ren hans. Forøvrig var dagen hennes fullt opptatt. Fikk hun tid til overs skulle hun koke og vaske klær i ei stor gryte som hang klar nede ved vasskan-ten. Minstegutten var alt i ferde med å fylle denne digre gryta med vann og fyre opp. I dag var det så stille at røy-ken for rett til værs.

Det lei mot middagstiden. Elisabeth visste hva de skulle ha til middag. God havremel graut. I dag hadde hun lovet at guttene skulle få rikelig med sukker på og attpå til ei skive brød til dessert. Johan Emanuel likte slett ikke å hogge og barke småtrær. Det var så kjelkete å få det til. Dessuten var kvistene alt for store for den dårlige øksa.

Men som dagen lei, så vokste hau-gen med bark og den skulle få ligge til faren hadde sett den. Det var nok Elias Severin som var sterk nok til å jobbe skikkelig. Men da mora ropte til mid-dag, heiv de redskapene og løp inn til bordet.

Elisabeth var nok nummer ein til å koke graut. Og når en er sultne - som disse små arbeidskarene - var det ikke mange minuttene før skålene var tom-me. Og Elisabeth hadde smurt noen digre skiver med ekstra smør og litt mossmør på.

Det ble en riktig trivelig middag for de som var igjen hjemme. Alle koste seg. Kvila og varmen inne gjorde

godt. Etterpå fikk de lov til å spille knappe spillet når de hadde hjulpet med storvasken.

Det ble fort mørkt denne høstdagen. Både Elisabeth og begge guttene satt ved vinduet og stirret mot den gamle stien. De burde ha vært her nå. Elisabeth begynte å fortelle små historier fra Nordhelle hvor hun var født og oppvokst. Om tusser og små troll som gamle folk hadde seg, ja sogar hadde talt med. De kunne ikke gi fra seg en lyd, men de gestikulerte slik at en som var kjent med dette kroppsspråket lett forsto hva de mente.

John Emanuel og Elias Severin stirret ut av vinduet og syntes i skymning- en å se noen små vesener danse bortover myra. Men det var nok ingen overnaturlige vesener sim nærmet seg. Nei, det var karene som kom hjem etter den lange turen til Kvinesdal. Plutselig sto de der i døra så trøtte og slitne, men alle strålte som soler da de kom innafor. Nå ble det liv i leiren. Alle skulle fortelle om alt som hadde hendt. Og alle på ei tid. Gamle Samuel

Andreas måtte legge seg et tak..

Han var nok den som hadde hatt det aller verst. Sekken hans var tung som bly. Klærne var nesten gjennomblaut av svette. Elisabeth kunne godt merke at Samuel Andreas nok var blitt noen år eldre.

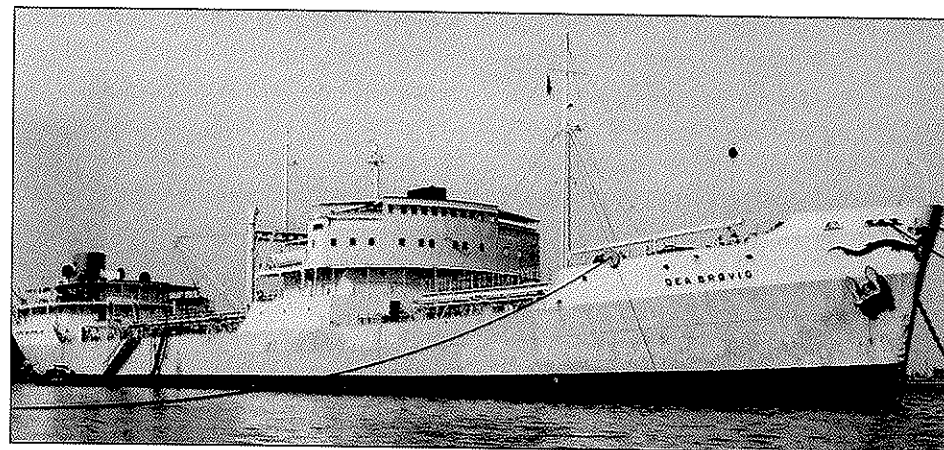
Ved kveldsmaten var parfinlampa skrudd opp. Det var lyst og trivelig i stua. Maten som Elisabeth hadde satt fram, forsvant fort og godt. Nå hadde de fått hjem nok mel og nødvendige ting til Londal. Alt var bare hyggelig og fint. Og i saltstampen lå det stykker av slaktet lam og sau, så i vinter skulle ingen lide nød på Londal. Dessuten hadde de en masse fin bjørkeved liggende like ved floren. Da de la seg den kvelden var det en optimistisk stemning selv om de var eneboere langt fra andre folk. Samuel Andreas tenkte over lagnaden sin. Garden var tungvind å drive, men som familiens overhode, følte han likevel at lykken smilte mot han. Samuel Andreas Londal la seg over på den andre siden og snart var han langt borte i drømmeland.

**Synsprøver • Brillor
Kontaktlinser**

Kvinesdal Optikk as

Tlf.: 38 35 17 35 Hilsen Ingrid & Ane

Dea Brøvig

Erindringer fra et langt liv på sjøen

Del II

Av: Trygve Briseid

Vi kom oss opp til Rotterdam for losing og tankrengjøring, etterpå pumpe til lekter langs siden. Vi skulle til Antwerpen etterpå for klassing og da vi gjorde regning med 3 uker der, fikk jeg Astrid ned for en ferie.

Hadde fått ordre fra Brøvig om å sende telegrafisten opp til «Andrea Brøvig» i Göteborg. De hadde ventet tre døgn ekstra på en ny «gnist». Jeg hadde satt meg inn i bruken av stasjonen vår fra før og regnskapet for alle mann var jo skipperens jobb i den tid. Etter endt tankrengjøring ble det til Antwerpen for større overhaling. Da

vi endelig skulle ut, var det umulig å få ny telegrafist så jeg fikk dispensasjon via Brøvig å gå til neste havn uten.

Mitt sertifikat av 1934 var fornyet tidligere, men gått ut på dette tidspunktet, så det ble avsted som en nødsituasjon.

Ja, det ble meget å stå i med forøvrig, fremover: Overvåke navigeringen, 8 timers vakt i radiostasjonen, ekspedering av telegrammer og regnskap for ca. 40 mann. Neste havn blev Port Said, men hørte intet om ny gnist, så det blev å fortsette sydovert. Vi var

sluttet for 3 turer Persiske Gulf - Santos, ca 30 døgn i sjøen hver vei og innom Durban på hver tilbaketur for bunkers og proviant.

Bestillingslistene ble sendt inn til skipshandler over radiotelefon, så alt skulle være klart ved ankomst for å spare tid. Siste tur i Santos ble det ordre for Maracaibo, Venezuela for å laste flytende asfalt for Melbourne via Panamakanalen.

I kanalen skulle en ny maskinist komme ombord, da en tidligere var sykeavmønstret. Brøvig hadde sendt juleposten med ham for å være sikker på at den skulle komme frem, men dessverre, mannen kom ombord, men posten var kommet på avveie under flyskifte.

Vi gikk gjennom kanalen og sydvestover mot Australia. Jeg hørte at Bergen radio hadde trafikk (telegrammer) til oss og der var også en del juletelegrammer for avsending, men der var et område nedover i vår rute hvor radioforbindelsen med Norge var dårlig. Stasjonen var heller ikke så sterk, bare 500 watt på kortbølge, så jeg fikk ikke forbindelse.

Jeg tenkte på teorien om at utstrålingen fra antennen går tvers på, og med vår kurs sydvestover med akterenden mot Norge og antennen mellom mastene blev dette den dårligste utfåling.

Jeg lot styrmannen en kveldsstund, når det med tidsforskjellen var morgen i Norge, legge skuta 90 grader fra kursen en tid og så satte jeg i gang med å

anrope Bergen. Fikk fin forbindelse med en gang og i løpet av noen få minutter var hele trafikken avviklet, både mottatte og sendte telegrammer. Derpå tilbake på gammel kurs igjen.

Vi nærmet oss nå 180 graders meridianen som betyr datoskifte og med vestlig kurs blir det å hoppe over en dag. Dette passet akkurat ut til å bli julaften, men med konferanse med overstyrmann og stuerten blev vi enige om heller å hoppe over lille julaften, for ikke å skuffe mannskapet for en bedre aftens.

Etter ankomst Melbourne, ble det lossing oppe i elven der og det tok 5 døgn å få asfalten i land. Jeg fikk heldigvis tak i en hollandsk telegrafist, som var lei av å gå i land der nede. Jeg hadde da hatt jobben selv i 8 måneder.

Jeg tror nesten jeg er den eneste her i distriktet, ja, kanskje på landsbasis og, som har seilt som kombinert skipper/telegrafist i så lang tid og på såpass stor båt, ca. 17.000 tonn. Noen spesiell takk kan jeg ikke huske at jeg fikk fra rederiet og med 75 kroner ekstra i måneden, sparte jeg jo Brøvig for flere tusen.

Vi hadde noen turer til forskjellige plasser i Indonesia og Malaysia, Singapore og etter en tid, nordover og hjem.

Jeg har hatt blindpassasjerer ombord i 3 båter, og meget bråk med å få dem iland igjen.

En gang, med «Dea Brøvig» hadde vi fått ombord 2 stykk i Mena Al Ahmadi, Persiske Gulg. De var lurt

ombord til oss fra en gresk båt, fra Onassis' rederi. Denne lå ved samme kai som oss. Vi skulle ut på en av disse langturene til La Plata og etter ankomst tilbake til Durban, måtte vi ta enda en tur tilbake til La Plata med last fra en tysk båt for samme charter som oss, men med stor maskinskade.

Hadde underrettet agenten om å gjøre en utvei for å få blindpassasjerene iland, også Brøvig hadde garantert for dem via sin P & I forsikring, men til ingen nytte, og derfor måtte de arresteres i hver havn vi kom til.

Da vi kom tilbake til Mena Al Ahmadi etter 3 måneder trodde vi at det skulle la seg gjøre å få dem i land der. De ville ikke ta dem, der heller, og satte væpnet vakt ved gangveien vår for å sikre seg at de ikke kom seg i land. Men vi lurte dem i land, likevel, ved å gi dem et par livbelter og nesten dytte dem innunder kaien akterut.

Da vi var ferdig utlosset og kommet oss ut, stengte vi radiostasjonen og ingen lytting før vi var langt ute i Gulfen. Da ropte de fra land og spurte etter blindpassasjerene. Vi måtte bare beklage at de var borte, og glad til var vi. Hørte aldri noe senere om saken.

Nå ble det tilbake til P.G. igjen og laste for Europa, jeg tror vi losset i Swansea.

Neste tur fra Vest India til Nordeuropa hadde jeg to år tilsammen på begge båtene, så jeg tok da en ferie igjen.

Jeg var på «Dea Brøvig» i flere år helt fram til 1957 med en ferie for hvert 1-1/2 år ute. Så var jeg en liten

avløsningstur på «Gunnar Brøvig» til september 1958.

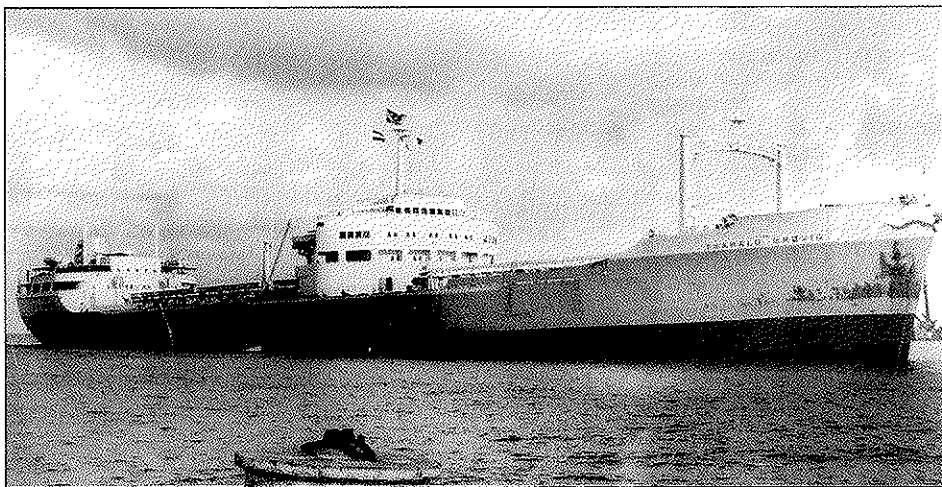
Da var «Tharald Brøvig», 34.000 dwt under bygging i Gøteborg og jeg fikk forespørsel om å reise dertil da kaptein Christensen som egentlig skulle ha gått ut med den, men ikke følte seg sterk nok. Reiste ned dertil alene i begynnelsen av september 1958 og så etter byggingen. Bodde i nærheten av verkstedet før jul, både Christensen, maskinsjef Deiz og jeg.

Vi reiste hjem en tur i julen og tilbake i 1959. Da ble Astrid og Harald med. Da flyttet vi over på et hotell i byen og hadde to rom og felles kjøkken med flere andre som også så etter byggingen av båten. Vi måtte over elva morgen og kveld til båten, mens familiene var i byen.

I mars var båten ferdig til avgang, med prøvetur først og så til Farsund for å vises frem. Hadde med hele familien og flere andre som hadde vært borte ved overleveringen. Stor stas i Farsund, masse folk ombord og stort selskap i salongen.

Tåken satte inn, så vi måtte avbryte selskapet nokså fort og komme oss ut for ikke å bli innestengt. Båten var på timechart for Mobil Oil og det ble mange turer til Persiske Gulf, også noen turer til Melbourne i Australia og noen turer til Bombay.

Vi hadde problemer med maskinen. Klarte ikke å holde 16 1/2 knop som båten var chartret for, så det ble klaget fra chartereren rett som det var. Etter 6 måneder ble det en tur til Durban.

Tharald Brøvig

Syd-Afrika og dokking da, efter losning og tankrengjøring. Derfra reiste garantimaskinisten hjem, og 1. maskinisten overtok som maskinsjef. Han forsøkte å sette opp farten, men da brakk den store transmisjonskjeden flere ganger.

Noen reserveløkker hadde de til å reparere med til å begynne med, men på en fullastet tur til Melbourne brakk den ned igjen midt i Det Indiske Hav.

Ny kjede blev bestilt fra Gøtaverket, levert i Colombo, hvor vi med sakte fart fikk hinket oss inn. Måtte helt inn i havnen og en masse båter rundt der inne.

Agenten reiste til flyplassen for å hente den nye kjeden som var temmelig stor og tung. Maskinistene satte i gang med å demontere den ubrukelige kjeden for å gjøre klar til den nye.

Da agenten kom ombord med den nye kjeden i en stor trekasse, hadde

han en toller med og beskjed om at kassen ikke måtte åpnes før vi var uten fra havnen, ellers måtte det betales en stor sum i toll. Dette var en strek i regningen, da alt var gjort klart for den nye kjeden. Jeg snakket med chiefen over telefonen og vi ble enig om å lure tolleren slik at kjeden ble montert mens skuta lå i havn.

Vi inviterte tolleren på en bedre middag og diverse drinker og imens tok maskinfolkene ut den nye kjeden fra kassen og og la inn den gamle. De snudde så kassen rundt slik at det ikke vistes at den hadde vært åpnet. Da alt var klart og kjeden på plass, ringte chiefen tilbake at vi kunne gå ut igjen. Tolleren var nede på dekket og undersøkte kassen som så uåpnet ut, så da var det bare å komme seg ut og full fart igjen, mot Melbourne.

Ja, vi sparte rederiet for mange penger den gang.

Vi hadde, som den første av Brøvigs båter, aircondition ombord og dette var vi ikke vant til fra før, så sannsynligvis ble det for stor overgang med 30-40-grader ute og ca. 20 grader inne i lugaren, så jeg fikk en lei halsbetennelse. Den ble nokså langvarig og jeg ble litt engstelig for den og tenkte på farligere sykdommer. Tror ikke vi hadde penicillin i medisinskapet på den tiden, men brukte andre antibiotika vi hadde, uten særlig hjelp.

Var også i kontakt med en doktor på Haukeland Sykehus, og etter hans mening burde jeg komme meg hjem til behandling. Jeg underrettet Brøvig om situasjonen og de mente det samme. Så jeg reiste da til Oslo fra Umm Said 30.3.-60 med fly via Beirut, Geneve og København.

Styrmann Samuelson skulle da ta båten en tur til nedover igjen til Melbourne og så kaptein Sørvik ombord senere. Jeg var på Rikshospitalet en uke og fikk penicillin intravenøst og blev ganske bra.

I begynnelsen av desember 1960 måtte jeg ned til «Cate Brøvig» i Gibraltar for å løse av kaptein Davidsen fra Snik.

De hadde kommet fra Batumi i Svartehavet med en last bensol som skulle til U.S.Gulfen. I Russland hadde de fått ombord noe bunkers som nesten ikke var brukelig. De hadde forsøkt å få den skiftet ut i Gibraltar, men det lot seg ikke gjøre og i den forbindelse var Davidsen helt utslått og ville ha avløsning.

Da jeg kom ombord en sen kveld ute på redan, var ingen bestemmelser tatt. Jeg fikk tak i chiefen og han mente det var best å ta dieselolje ombord for å klare seg over Atlanteren. Skuta var sannsynligvis på fullt dwt. merke og med 700 ekstra tonn ombord, ville det nok bli risikabelt med overlast i engelsk kontrollert havn. Men det var eneste løsningen og siden det var på natten, fylte vi opp og så avsted for full fart mot U.S.Gulf.

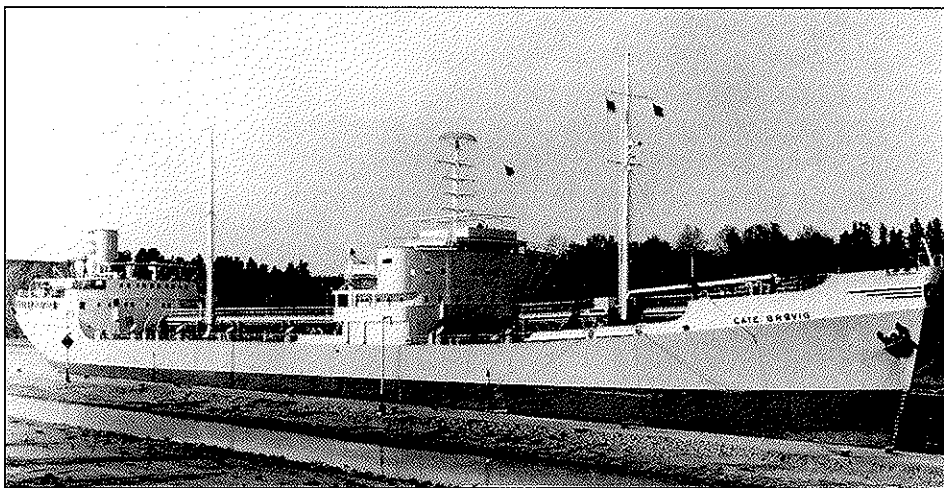
Agenten tok Davidsen med i land og han lå et par dager på sykehus der før hjemreisen. Det var siste turen hans på sjøen. Vi losset litt i New Orleans og så til Texas City med resten, siden opp til Houston for å få iland den ubrukelige oljen og rengjøring av tankene, ca. 1 meter bunnfall. Fikk da ny olje og så tilbake til Batumi etter ny last bensol.

Hadde så en last flytende talg for et par havner i gulfen og så til New York og fylte opp til full last.

Vi skulle til Odessa i Svartehavet og måtte ha varme på talgen over hele turen for at den ikke skulle stivne. Varmestengene i tankene var heller ikke i god stand, så vi hadde store problemer med å holde varme på lasten.

I Odessa var temperaturen på ca. 8 plussgrader på sjøvannet og lossing skulle foregå i en 6 toms slange til 50 tonns jernbanevogner.

Det gikk meget sent. Og ved skifting av vogner på kaien, måtte vi stoppe pumpingen og da stivnet nesten talgen i slangen. Likeledes stivnet talgen inne i tankene, langs skutesiden. men vi

Cate Brøvig.

lurte russerne ved å sette steam direkte på tankene når talgen stivnet for å få pumpet ut så mye som mulig.

Da kom det jo en masse vann i talgen som ble pumpet iland, men ingen kontroll av russerne og jernbanevognene ble kjørt langt inn i landet.

Ved endt lossing blev det utregnet av russerne at 13 tonn manglet av en last på ca. 15.000 tonn. Meget bra, sa russerne, men jeg er sikker på at de fikk flere hundre tonn vann sammen med talgen.

Vi hørte intet om det etterpå, men under tankrengjøring i Middelhavet etterpå, var sjøen full av talg etter oss.

Det ble så å laste bensin i Augusta på Sicilia for Rotterdam. Der fikk jeg avløsning i begynnelsen av mai 1961, da jeg bare hadde vært ombord midlertidig som avløser.

Nå ble det noen dager hjemme og så

til Landskrona for ettersyn av «Anne Mildrid Brøvig». Både Astrid og Harald reiste med og vi fikk en av verkstedets leiligheter. Ikke så stor plass, bare en sovealkove, en liten stue og kjøkken samt et krypinn av et vaske-rom/bad.

Jeg hadde kontor nede på verkstedet sammen med maskinsjefen og spiste en lettere lunch der nede. Harald var jo 8 år gammel og fikk fortsette på skolen der i Landskrona, som eneste elev med navnet Harald. Torbjørn hadde jobb i Oslo, men var en liten tur nede i forbindelse med 400 meterløp i Malmø.

Anne Lise bodde hos Karen Hansen, men var også med noen dager i sommerferien. Båten skulle være ferdig utpå nyåret 1962, så Astrid og Harald reiste hjem litt før jul via Oslo med tog.

Jeg var noen dager hjemme i julen med tog og båt fra Danmark og så tilbake igjen over nyttår. Båten var på 42.000 tonn og den største av Brøvig til den tid. Da der ikke var tørrdokk i Landskrona, måtte vi over til København for dokking før avlevering.

Under inspeksjon av maskinsjefen, rundt propelltrosset, viste det seg at hele hylsen rundt propellakselen var oppbrent under prøvekjøring i Landskrona og kjøringen over Øresundet.

Verkstedfolkene hadde ikke boret hull for smøring av hylsen. Nå måtte propellen av og den ytterste delen av propellakselen skiftes ut med reserveakselen som lå i maskinrommet. Det tok en hel uke før alt var ferdig og vi kunne gå ny prøvetur og deretter overtakelse fra verkstedet til Brøvig.

Vi skulle til Tuapse i Svartehavet og laste fuel olje til Yokohama og med lite tid å gjøre det på, blev det derfor ingen Farsundstur. Jeg var bare glad til, for det var bare mas og sjau med de «ombopene».

Hadde en fin tur nedover og alt virket bra, fart litt over 18 knop. Etter lasting blev det så gjennom Suezkanalen og videre via Malakkastredet og Singapore opp til Yokohama.

Senere ble det noen turer på Nord-europa og en tur til Japan igjen. I april 1963 var det ca. 2 år siden ferie, så da reiste jeg hjem fra Antwerpen.

Utpå året 1964, måtte jeg ombord i «Cate Brøvig» igjen for å ordne opp etter at en kaptein fra Farsund var blitt

syk. Reiste til New York hvor båten lå og losset melasse fra Frankrike og skipperen var brakt på sykehus. Han hadde vært syk i lengre tid. Det var et rot uten like, med papirer som fløt overalt og ikke regnskap hjemsendt på 3 måneder.

Heldigvis var der en eldre telegrafist som hadde greie på regnskap, så vi fikk gjort det så noenlunde klart og sendt hjem. Det var Bjørnsgaard-Andersen som var overstyrmann da og Kåre Hegland var 1. styrmann.

Etter lossing i New York ble det Duluth, øverst oppe på Lakene og laste korn for Antwerpen. Etterpå ble det noen bensinlaster fra Sicilia til Polen og så en talglast igjen fra U.S.A. til Odessa.

Denne gang fikk vi en kontrollør ombord for å overvåke lossingen, så russerne hadde visst forstått at vi hadde lur dem den første gangen. Etter tankrengjøring ble det å laste bensin i Augusta for Gdansk, Polen via Skagen.

Så ut igjen, nå via Kielkanalen i tykk tåke utenfor, med radaren i uorden, så det ble å gå med redusert fart. Skuta var jo full av gass etter bensinlasten, så det ble noen stressende timer på broen.

Heldigvis klarnet det opp før vi kom til engelske kanal, og nå hadde vi fått radaren i gang også. Vi skulle nå i ballast til U.S.Gulf og laste noen fine vegetabiliske oljer for Lisboa og havner i Middelhavet.

På vei over Atlanteren, fikk jeg be-

skjed om å skifte over til gamle «Tharald Brøvig» som kom fra Persiske Gulf med crude olje og skulle til Wilhelmshafen.

Overstyrmann der skulle overta «Cate B.» og han skulle landes i Gibraltar og derfra kjøres den lange veien over til Lisboa.

Jeg hadde bestilt flyreise nordover til Rotterdam, hvor også Astrid skulle møte meg, men den måtte kanselleres da han ikke dukket opp under lossingen. Vi ble ferdiglosset med lasten til Lisboa og måtte ut fra kaien og ankre opp for å vente på avløser.

Endelig kom han og jeg måtte overnatte på hotell der før jeg kunne få fly nordover. Måtte da via London og til Schipol hvor Astrid og agenten møtte opp for tur til Rotterdam. Astrid hadde tatt inn på Sjømannshjemmet, men agenten hadde ordnet flott hotell for oss, så der ble vi i 2-3 dager før det ble avreise med tog til Wilhelmshafen via Bremen.

«Tharald Brøvig» holdt da på å losse, så det ble da overtakelse og hjemreise for kaptein Jansen, samt Astrid og kona til chiefen som hadde vært en liten tur ombord.

Den var forlenget og dekket hevet opp til stormbrohøyde og tonnasje var 52.000 dwt med et dyppgående på 41 fot på full last. Denne forandring var ikke rettet i Lloyds liste, så det ble galt mange steder.

Vi fikk en tur fra Persiske Gulf til Melbourne og der var maksimum dyppgående i kanalen inn 36 fot som vi tid-

ligere hadde gått inn med mange ganger. Nå da agenten fikk høre om det nye dyppgående, måtte vi inn til Adelaide å losse så mye at vi kunne komme inn til Melbourne.

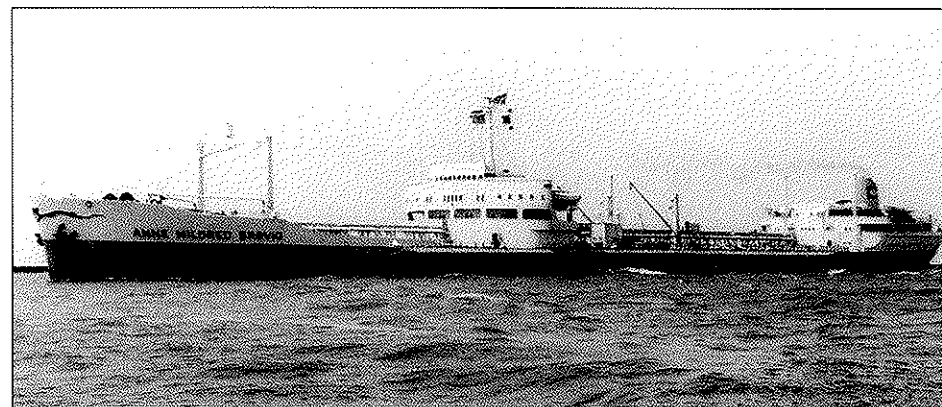
Det ble også galt en gang inn til Rotterdam hvor vi skulle ha losset langt oppe i elven, men p.g.a. det større dyppgående, måtte vi losse nede i Europort.

Vi fikk et par turer mellom Persiske Gulf og Suez og en søndag midt under lossingen der, tok overstyrmann, salongpiken (kona til 1.styrmann) og jeg en tur med agentens bil til Cairo og beså oss overalt, samt til pyramidene.

Så ble det å laste igjen i Persiske Gulf for London og derfra reiste jeg hjem etter å ha vært ute på to båter i 15 måneder. Jeg hadde ikke følt så bra i lengre tid med mye søvnproblemer, så jeg tok en lengre freie. Men i oktober 1966 var det oppringning igjen fra Brøvig om å løse av noen måneder på «Gunvor Brøvig».

Gikk første turen til Peru gjennom Panamakanalen og lastet forskjellige sorter fiskeolje på 3 plasser der nede. Losset først endel i Rotterdam, så til London med en del, så igjen til en plass i Tyskland ved navn Brake og resten til Århus i Danmark. Derpå ble det rundt Skagen og videre sydover mot Resife, Brasil, hvor vi skulle laste en del melasse for New Orleans. Var også innom Las Palmas for bunkers.

Vi hadde store problemer med å få tankene rene etter fiskeoljelasten, da det tok sålang tid med lossingen av

Anne Mildred Brøvig

den og oljen hadde fått bitt seg for godt fast på skottene i tankene. Losset så i New Orleans, U.S.A. hvor jeg var oppe og besøkte Torleif Tellefsen med familie som bodde der da. Siden blev det ned til St. Croix og laste endel dieselolje for Boston.

Fikk et forferdelig vær straks utenfor der og så mye slingring at endel maskingods i tørrlasterommet rev seg løs og knuste 113 fat med smørølje til maskinen.

Ja, der så ut der nede da vi endelig kom inn til lands og fikk åpnet opp lukken. En smørje, alt med knuste oljefat og maskindeler, samt plankebiter, så vi måtte ankre opp utenfor lossekaien for å få hevet opp maskindelene på bakken og og senere på vei sydover, få åpnet en ventil slik at der kunne spyles ut.

Senere var det å få de tunge maskindeler ned på plass i rommet og kraftige surringer satt på. Nå blev det ned til Puerto Rico og laste melasse for Montreal og en by lengre oppe, og så

opp til Duluth for kornlast til Hamburg.

Det var mye is utenfor Cape Race, så det ble å gå forsiktig om natta.

En bit som er over vannet og ikke synlig på radaren er 9 ganger større under vann og som å støte mot et fjell dersom en traff det med full fart. Men det gikk bra og vi tok den sydlige ruten for ikke å komme bort i større isflak.

Vi kom til Hamburg i begynnelsen av juni 1967, og det var siste turen min for Brøvig. Jeg hadde da over 400 måneders fartstid og følte heller ikke så bra. Det liksom falt på meg alt mulig, helst det som gjaldt midtskipet, samt at jeg led av søvnløshet.

Dr. Risdal, som jeg da hadde gått til en tid, mente det var etterdønninger etter hard, stressende tid, først under krigen og så som skipsfører i 20 år på tankbåter, som oftest med farlig last i tankene eller fulle av eksplosiv gass. Og det var ikke alltid solskinn og stille hav.

Gusedalen - frå einbølt gard til folkerik grend

Av: Anstein Dyrli Lohndal

Gusedalen

La meg fyrst ta lesaren med på ein heietur-til det området på søraustsida av Kvina/Fedefjorden der grensa går mellom soknene Kvinesdal og Feda.

Me fylgjer ikkje fylkesveg 465, men tek oss over åna frå den gamle Kvinabryggja ute på Øyestronda og ned til Guseviga på austsida. Her slår me inn på den tilgrodde kjerrevegen som går bratt oppover Gusekleiva i store svingar nær den djupe fjellkløfta, der ein stor bekk har skore seg ned i berggrunnen.

Til vanleg renn han stillferdig nedover, men blir uvanleg fort til ei brusande å med stor vassføring når det har regna eit par dagar.

På toppen av kleiva flatar vegen ut og ein dal opnar seg, omgjeven av høge åsar. Her møter me dyrka mark, som rett nok er i ferde med å gro att etter å ha lege brakk i mest 50 år.

Her står framleis gardshuset frå 1820-åra, men den vesle løa med flor under har sige saman for fleire 10-år sidan. Heller ikkje eplehagen med dei store gravensteinsaplane er til lenger. Denne garden ligg nedst i Gusedalen der vegen tek av til Dyrli. I daglegtale blei staden ofte kalla «på Kleiva». Eit

eldre namn er Sagedalen, men dette er lite brukt i nyare tid.

Heimejordet er ikkje så stort, omlag 10-12 mål, for det meste bakkelandskap på sørvestsida av dalbotnen, men tolleg slett bortover mot åsane i aust med urar og stupbratte lier.

I mellomkrigstida var det rekna som eit godt dagsarbeid for ein mann å slå av innmarka på dagen. Eg kjenner to som greidde det, men dei hadde kvasse ljåar og måtte ha lange arbeidsøkter, ingen 8 timars dag.

Kjerrevegen vidare ut gjennom dalen blir etter kvart noko bratt, dalen trongare dess lenger det ber oppover.

Til høgre ser me snart litt av heimejordet på Rudlënd, eller «Rullen» som folk i bygda kallar dette bruket. Terrenget flatar ut og opnar seg. På venstre sida av den mest attgrodde kjerrevegen ligg det ei tjødn, halvvegs omkransa av steile bergknausar og bratte lier. Det er den djupe Plassetjødna, som i eldre tid heitte Stemtjødna. Det dyrka området på vestsida ber namnet Plasset. Frå tjødna renn det ein liten bekk nedover Sagedalen og møter Dyrlibekken på flata lengst nede.

Vegen vidare frå Plasset går i sørvest

Dette huset står på Kleiva, nederst i Gusedalen. Det blei kjøpt i dalen og bygd opp att av Eilert Eilertsson Gusa i 1820-åra.

opp mot eit nytt høgdedrag. Det blir god stigning og ein krapp sving før me når Steinsskaret, der den nye bilvegen opp til Dyrstøl (Dyrstad) tek av.

Her frå Steinsskaret er det godt utsyn over Øyesletta og Slimestad, ja like til Hamregarden og fjerne blånande fjell langt inne i høgheiane. Frå Steinsskaret går vegen nedover litt. Daledraget flatar ut og terrenget blir nokonlunde slett fleire hundre meter utetter.

Men eit lågt høgdedrag stenger for fullt utsyn over ytre delen av dalføret. Åsane på austsida er framleis høge og bratte, her finst nøgda av urar og store steinblokker, særleg frå Vollan og utover.

Men dalen blir breiare og flatare,

med våtmarker og små knausar på den opne vestsida. Herfrå får me atter godt utsyn, mest det fjellfylte landskapet på vestsida av Fedefjorden.

Kjerrevegen går nå beint ut etter dalen, gjennom dyrka mark. Me er komne til Midbakkjen. Men her finst i dag korkje gardshus eller uthus på dette bruket. For fylkesveg 465 er lagd rett gjennom innmarka og har øydelagt tunet på garden. Alle bygningane der måtte vika for den nye vegen!

Me traskar så vidare på asfalten utover til Vollan, det siste, låge høgdedraget i dalen. Herfrå ser me ut over Ydre Gusa.

Denne garden er delt i to bruk, men ligg folketome som dei andre bruka i Gusedalen bortsett frå Rudlënd.

Plassen med rester av Plasseflore våren 1991. Foto: Anne-Berit Erfjord.

Med utsyn frå Vollen mot det særmerkte og stupbratte Hengjefjellet ved soknegrensa mot Feda er me komne til endes på vår vandring gjennom Gusedalen, der gardsbruka ligg på rekke og rad, produkt av ei lang historisk utvikling med røter i ei fjern og ukjend fortid.

I det fylgjande skal me sjå på gardshistoria til desse små bruka på grunnlag av innhogg i noko av det relevante kjeldetilfanget som er overlevert til oss nålevande. Det meste er skriftlege kjelder. Fyrst tek me likevel føre oss ei viktig ikkje-skriftleg kjelde: gardsnamnet.

Gusa / Gusedalen

Det usamansette Gusa er eit gardsnamn i motsetnad til samansetjinga Gusedalen, der sisteleddet er ei vanleg terrengkarakteriserande nemning. Gardsnamnet Gusa finst også i Kvås

herad.

For den eldste gardshistoria er namnet på gardane ei viktig kjelde. Då desse i førhistoriske tider blei rydda og bygde, fekk dei alle sine særskilde namn, og dermed identitet. Medan hundreåra gjekk og generasjonane skifta, så levde gardsnamna vidare og tente som det stabile og varige i tilværet. Sjølv sagt blei stadnamna som andre ord råka av dei språklege endringane talemålet gjekk gjennom over tid.

Både lydlege (fonetiske) og grammatiske endringar førte til at mange vanlige ord fekk ny uttale og form, slik at folk ikkje lenger beinveges skjønna den opphavlege meininga. Dessutan endra ordtilfanget seg. Tradisjonelle ord blei avløyste av nye, anten heimlege nylagingar eller lå-nord.

Men mange gardsnamn har synt seg å vera meir motstandsføre enn kvar-

dagsorda. Dei let seg ikkje så lett slita ned eller omlagast, men har delvis halde på meir opphavlege former, og desse har derfor levd vidare i talemålet til i dag.

Men om gamle ord og ordformer lever i gardsnamn, så skjønar ikkje lenger folk i dag kva desse tyder. Når me skal gjera oss opp ei meining om kva eit gardsnamn siktar til, så må den ekte, nedervde uttalen leggjast til grunn, den som har levd i munnleg form ættledd etter ættled, gjerne i mykje over 1000 år.

Kor gamalt gardsnamnet Gusa må vera skal me ta stilling til seinare.

Men kva med den skriftlege forma av gardsnamn? Kan me ikkje bruka den som kjelde til gardshistoria? Til det er å svara at dersom eit gardsnamn er nemnt i skriftlege kjelder frå høg-/seinmellomalder (dvs. 1200-1500), så kan ein der finna gardsnamnet i ei eldre og meir opphavleg form enn elles. Eit døme frå Kvinesdal: Eit dokument skrive på ydre Eigeland år 1292 nemner ein gard som heiter Valskardaland. Men den namneforma finst ikkje i dag i bygda. Derimot har me eit gardsnamn som liknar: Våskeland. Og det er faktisk same garden. I nyare tid er det opphavlege gardsnamnet Valskardaland forvrengd så mykje at utan kjennskap til den mellomalderlege forma, er det uråd å tolka dette.

Val er eit norrønt ord som tyder falk. Garden heitte opphavleg Falkeskarland, dvs. er namn på ein landgard som ligg nær Falkeskaret. (Også dette

siste stadnamnet er gløymt).

Men dei gardsnamna som finst frå nyare tid (1500-åra og framover), er stort sett ved nedskrivinga i si tid blitt tillempa etter danske rettskrivingsreglar, og blei då gjerne også forvrengde til det ugjenkjennelege. Det skjedde helst ved oppsetjing av offentlege dokument, t.d. skattelister, matriklar, skøyte, osv.

Folk tok etter kvart slike skriftformer i bruk, bl.a. som slektsnamn og har sidan trudd og påstått at dette var «rett» skrivemåte av gardsnamna. Som kjelder til gardshistoria er det innlysande at desse yngre skriftformene har sær låg kjeldeverdi.

Så til gardsnamnet Gusa. Den ekte munnlege og eldgamle forma er Gusa, og denne nyttar eg her i artikkelen konsekvent.

Den fyrste gongen me møter dette gardsnamnet i skriftleg form, er i eit dokument (diplom) frå år 1560. Då gjekk tre lagrettesmenn opp gardgrensa mellom Dyrli og Gusa. I teksten finn me gardsnamnet skrive Gusse (fire gonger), dessutan stadnamnet Gussedall ein gong.

Sameleis er gardsnamnet skrive Gusse i det eldste skattemanntalet som me har for Kvinesdal (1594). Nokre gonger er skrivemåten Guuse.

Men kva kan Gusa tyda? Namnegranskarane set dette gardsnamnet i samband med det sterke verbet gjosa, med bøyingsformene gys-gaus. (velkjent ord i norrønt). Dessutan har me substantivet ein gaus.

Rudlend. Nåværende eier er Tom Guse. Foto: Johannes Hamre.

Tydinga er grei nok: strøyma fram med styrke (spruta fram). I denne samanhengen tenkjer ein helst på vatn, og gjennom nedre delen av Gusedalen renn den førnemnde bekken som i regnvêr lett får stor vassføring og strøymar kast i kast nedover i gjelet mot Guseviga.

Ordet gusa kan anten vera av same språkrot som gjosa-gys-gaus, eller også oppfattast som ei samandraging av diftongen i gausa.

Etter denne tolkinga, som eg meiner har mykje for seg, er Gusa opphavleg eit elve- eller bekkenamn, ei såkalla a-avleiing liksom ein heil del norske elvenamn: Sira, Kvina, Otra osv. Desse er gamle hokjønnsord.

Til stønad for denne tydinga kan

nemnst bekkenamnet Gause, som renn ned til Bjorå i Evje, Gausdalen (i Fyresdal) og Gausadalen (på garden Spildo i Granvin, Hardanger). Det renn ein bekk gjennom desse to sistnemnde dalane. Gusedalen vil då seia «dalen der Gausa renn».

Kan henda har dette stadnamnet i gamal tid berre omfatta daledraget nedanfor Plassetjødna. For Gusedalen er topografisk sett ingen samanhengande dal.

Elve-/bekkenamnet *Gusa (rekonstruert opphavleg form) er i neste omgang blitt overført på garden då denne voks fram. Det er også tenkjeleg at det eldste tunet kan ha lege i nedre delen av dalen der det finst sjølvdrenarande bakkejord. I så fall blir det lettare å

forstå at bekkenamnet kunne overførast på garden. Jfr. garden Kvina øvst i Siredalen. Så langt gardsnamnet.

I det fylgjande skal me gjera greie for gardshistoria, i hovudsak frå 1500-talet og fram mot vårt eige hundreår. Fyrst litt om garden i dei eldre periodane: førhistorisk tid (før 1000-talet) og høg-/seinmellomalderen (til 1500).

Har Gusa ei øydetid bak seg?

Skattelista frå 1594 er den eldste kjelda me har til gardshistoria for Gusa. Då stod garden i lågaste skattekasse, og ein «Suenn Gusse» betalte 3 ort. Dette var ein ekstraskatt som blei pålagd Agdesida og Austlandet. Pengane skulle nyttast til utbygging og forsterking av Akershus festning.

Om denne Svenn veit me berre at han var leiglending, for etter dokumentet frå 1560 om eigedomsgrensene var Vrål Torgeirsson på ydre Eigeland eigar av Gusa.

Som dei fleste kjenner til, hadde folketalet i heile landet gått sterkt tilbake etter 1350-åra, og som ei naturleg fylgje av denne langvarige demografiske krise hadde ei mengd gardar i utkantar og høgareliggjande område blitt avfolka og vore ute av drift like til etter 1500-åra, eller endå lenger.

Sannsynlegvis har også Gusa ei lang øydetid bak seg. Etter jordeboka frå 1605 betalte garden berre 3 engelskar (dvs. engelske myntar til verdi lik 1 kalvskinn) i leidangsskatt. Åmot betalte 18 og Gullestad 20 engelskar.

Sidan leidangen blei betalt etter

landskylda (= verditaksta på garden), så seier 3 engelskar oss at Gusa hadde svært låg landskyld tidleg i 1600-åra. Men derimot fortel jordeboka frå ca. 1618 at landskylda for garden er 1 hud. (=12 eng.)

Det har såleis skjedd ein stor auke i skatteverdien for denne garden på kort tid, 8-10 år. Slik auke av landskylda finst det mange eksempel på over heile Agder og i landet elles. I slutten av 1500-talet og fyrste fjerdeparten av det neste hundreåret blei nedlagde gardar i stort omfang rydda på ny og kom i drift att etter øydetida.

Styremaktene stimulerte attrøydinga og fastsette at rydningsmenn skulle ha skattefritak 3 år. Så skulle garden skyldsetjast og brukaren betala skatt etter storleiken på skylda. Seinare kom offentleg oppnemnde takstmenn til gards år om anna for å justera denne i takt med omfanget av gjenryddinga.

Etter 1618 blei skylda for garden (1 hud) ståande uendra like til 1838. Sidan Gusa er mellom dei gardane som tidleg i 1600-åra fekk auka skatteverdien innanfor eit svært kort tidsrom, har me eit sterkt indisium på at garden har lege øyde i seinmellomalderen.

Når den fyrste leiglendingen slo seg ned på garden i nyare tid, på ydre Gusa, har me ingen sikre haldepunkt for. Men det må ha vore i siste fjerdeparten av 1500-talet. Det gamle tunet låg på vestsida av daledraget, omtrent der hytta til Jon Jensen står i dag.

Heller ikkje finst det opplysningar

om når Vrål Torgeirsson eller føremennene hans fekk hand om Gusa. Det er rimeleg å tru at eignedomen i øydetida har vore nytta til beite/stølsdrift av bøndene på Eigjeland eller andre eigarar.

Etter gardsnamnet å døma må Gusa høyra til mellom dei gamle gardane i Kvinesdal, og er kan henda blitt rydda før dei mange-landgardane i heieområda av bygda. Men frå Gusa kjenner me ikkje til fornminne, korkje gravhaugar eller lausfunn.

Forklaringa på dette er sannsynlegvis at nydyrkinga både i førre og dette hundreåret har øydelagt leivningane frå førhistorisk tid som måtte ha funnest på innmarka. Men Gusedalen er ikkje granska arkeologisk heller ennå, så framleis kan fornminne av eit eller anna slag finnast på garden eller i utkantane av innmarka. Det er heller ikkje klart kor det eldste tunet i dalen har vore-på ydre Gusa (som etter 1500-talet) eller som nemnt på sjølvdrenerande jordsmon lenger nord, for eks. i området Rudlend / Sagedalen.

Det er såleis svært lite me kan finna ut om den eldste fasen av gardshistoria. Fyrst når dei skriftlege kjeldene tek til å flyta frå 1600-åra av, får me etter kvart pålitelege opplysningar om denne garden.

Eiñbrukstid i 200 år (1590-åra-1791)

Matrikkelen frå 1665 (eigedomsregister) inneheld nokre viktige opplysningar om garden. Der var då eitt bruk

som i gjennomsnitt årleg fødde 5 kyr og 9 sauer, og sådde 2 1/2 tynne havre (1 tynne korn=139 liter). Desse oppgåvene er utan tvil minimumstal. Truleg kan me rekna med at gardsproduksjonen var 30-40 pct. høgare.

Men garden hadde to verdfulle ressursar som ikkje er nemnde i 1665, tømmarskog og laksefiske. Jordeboka frå 1661 som skulle registrera «tilliggende Herligheder» til gardane, seier berre at Gusa har «Schouff til Ildebrand».

Denne opplysninga skriv seg frå eigar/leiglending, som ikkje ynskte at gardskylda skulle bli auka, for det tydde meir skatt. Men ei offentleg synfaring frå 1737 fortel noko heilt anna enn jordeboka: Gusa er den beste garden på austsida av Kvina, med mykje gamal fureskog til byggjevyrke!

Den lange strandlina frå Guseviga (rekna frå grensa mot Dyrli) og utover på austsida av fjorden mest til Gullberget gav god plass til laksenøter, særleg strækninga utanfor Guseviga baud på godt fiske om somrane.

Garden var bygsla bort, som før nemnt, og heile eittbrukstida var det leiglendingar av same slekta som budde der, son etter far. Det var også vanleg praksis med denne form for kontinuitet i leigetilhøvet. Berre dersom leiglendingen vanstelte garden eller ikkje betalte bygselpengane på føreskriven måte, kunne han seiast opp. Elles sat leiglendingen på livstid, og enkja etter han også.

Sidan gardeigaren var ein privat-

mann, har bygselavtalar (leigekontraktar) vore meir uformelle enn dersom ein offentleg institusjon var jordeigar. Det er såleis ikkje kjent tinglesne bygselbrev frå Gusa, og me veit derfor lite om kva legevilkåra brukaren hadde.

Men ved å samanlikna med andre gardar som var offentleg (kyrkjeleg) bygseljord, kan me likevel få vita så nokonlunde kor store dei økonomiske krava frå jordeigaren kan ha vore.

Innfestingsavgifta (eingongsavgift) som ein ny leiglending måtte ut med, var etter måten høg. Då Staddeland i 1605 blei bygsla bort, måtte leiglendingen ut med 7 riksdalar. Det tilsvara verdien av 3 kyr. Desse pengane måtte han truleg låna. Kvart tredje år kom ei avgift som heitte tredjeårstake. Den førnemnde leiglendingen på Staddeland gav ein halv riksdalar i tredjeårstake. I tillegg måtte sjølvsgatt leiglendingane betala dei årlege skattane til staten, rekna ut frå storleiken på gardskylda.

Sidan Gusa var ein gard med gode «tilliggende Herligheder», kan eg tenkja meg at bygselavgiftene har vore høgare enn for Staddeland, truleg det doble. Eigaren fekk såleis god avkastning av den kapitalen han hadde brukt for å kjøpa denne garden.

Men det var ein hake ved bygselordninga. Det var ein omstendeleg prosess å få auka leigesatsane, for då måtte det offentlege takster til. Ut på 1700-talet var det ikkje lenger så lønsamt å binda kapital i jordegods, det

kunne vera meir å tena på investeringar i andre næringar t.d. skipsfart. Mange jordeigarar selde gardane sine til brukarane og sette kapitalen inn i andre, meir «fruktbringande» tiltak.

Elles var det vanleg at arveskifte førte til oppløysing av godssamlingar. Det skjedde i alle høve med jordegodset etter Vrål Torgeirsson på ydre Eigjeland. Gusa t.d. tilfall arvingar på Gullestad, og seinare arva slektingar i Eigjenes garden. Ingen av dei var å rekna for storbønder som Vrål i si tid, dei stod sosialt og økonomisk på line med vanlige bønder, enten desse var sjølveigarar eller leiglendingar.

I 1729 blei leiglendingen Anders Bergeson Gusa sjølveigar. Truleg har eigedomsoverdraginga samanheng med at han gifta seg med ei dotter til eigaren av garden, Stig Arnfinnsson Eigjenes, som døydde i sin beste alder. Ved skiftet har sannsynlegvis denne dottera fått Gusa som sin del av farsarven.

Sjølveiga gav større armslag enn bygselstatus for ein bonde. Som sjølveigar kunne Anders hogga så mykje han ville i skogen, og han kunne reisa kapital ved å setja garden i pant. Men ikkje før i 1760-åra blei det lovleg å dela opp ein odelsgard, t.d. mellom to søner. Styremaktene hadde vore redde for at ei sterk bruksdeling ville føra til ringare kår for bøndene og redusera skatteevna deira.

Når bonden på Gusa var blitt sjølveigar og rådde over større ressursar enn dei fleste grannane sine, skulle me tru at framtida var sikra for komande

generasjonar. Men dette slo ikkje til. Da Anders fall frå i 1764, overtok sonen Bernt garden.

Av ukjende grunnar pådrog han seg stor gjeld, og sette derfor garden i pant til Ståle Olsson Fåland, som var frå Hægebostad. Men Bernt greidde ikkje å innfri lånet, og i 1791 måtte han overlata halve garden til panthavaren. Korleis dei delte eigedommen, finst det ikkje noko skriftleg dokument om i pantebøkene til sorenskrivaren, så avtalen mellom Ståle og Bernt må ha vore munnleg.

Derimot har me opplysningar om at Ståle overtok halvparten av gardshuset, uthusa og kvednhuset. Plasset Guseviga var også felleseige til liks med laksefisket som tilhørde garden.

Med denne transaksjonen blei det etablert to jamgode bruk på ydre Gusa, kvart med 3 engelskar i skyld. Dette var opptakten til ei utvikling som skulle få store konsekvensar for komande generasjonar på garden.

Tobrukstida 1791-1827.

Det var også eigarskifte på den delen av garden som Bernt Andersson sat att med. Han selde denne same året (1791) til systersonen Gunnar Pedersson, fekk sjølv festebrev på plassen Guseviga og flytta dit ned. Der var ikkje stort å leva av for den fallerte bøndem, einaste trøysta var at han hadde halde att ein part i laksefisket utanfor Guseviga, det såkalla «Gusevigs Laxefiskerie». Dette blei seinare seld frå Gusa.

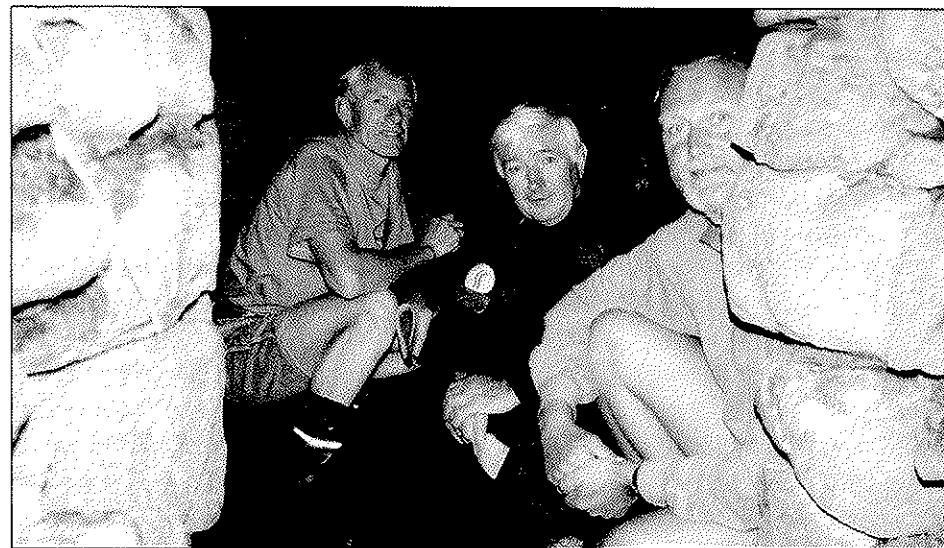
Det er mogeleg at denne Gunnar Pedersson har vore den fyrste plassmannen i Guseviga. Han var fødd 1749 og 42 år gamal då han fekk kjøpa bruket på Gusa. Den dag i dag heiter indre delen av Guseviga (på Dyrli grunn) Gunnarsplassen.

Kan henda har Gunnar i unge år leiga jorda på begge sider av gardsgrensa. I så fall må leigeavtalen med grunneigarane (festet) ha vore munnleg. Men me skal merka oss at etablering av husmannsplass fortel at ei ny sosialgruppe blir utvikla-folk som ikkje har ein gard å overta, men må skaffa seg ein stad å bu og i hovudsak leva av anna enn jordbruk.

I så måte var Guseviga ei god stad å bu, låg lagleg ved sjøen og tolleg nær strandstaden Feda, der det kunne vera arbeid å få i tilknytting til sjøfart/båtbygging og anna lønsarbeide. Dei to store gardane på Øyesletta kunne også gje sesongarbeid i onnene.

Korleis blei det med levebrødet for dei to huslydane på Gusa? Nå var det brått fleire menneske som skulle leva av dei same gardsressursane.

Her kan Jordafgiften 1802, ei offentlig registrering av gardsproduksjonen, gje oss nokre tal for produksjonen. Men problemet er kor påliteleg dei er. For vurderingskommissjonen drog ikkje kring på synfaring av eigedomane, og då var det ingen kontroll med oppgåvene. Føremålet med vurderingane var sjølv sagt å få istand eit meir eksakt og reelt grunnlag for utlikning av skattane..

I Gusedalen til br.2 er bevart et flott jorplehus. Fra historielagsturen i august 1997 til Guse og Opoft. F.v: Ingvald Tjørnholm, Arnold Omland, Torfinn Hageland. Foto: Anne-Berit Erfjord.

Gusa hadde to bønder som oppgav at kvar sådde 2 tynner havre og avla 4 foll, dvs. 8 tynner. Kvar sette 1 tynne poteter og avla 8-10 foll (altså god jord til jordeple!). Buskapen for kvar bonde var på 3-4 kyr og 6 sauer.

Dersom me samanliknar med taloppgåvene for 1665, så har det ikkje skjedd store endringar i gardsproduksjonen.

Ei tidlegare granskning av oppgåvene frå 1802 for Liknes sokn som artikkelforfattaren har utført, gav til resultat at det må leggjast til 30-40 pct. for å koma i nærleiken av den reelle produksjonen. Sjølv sagt var både åkerarealet utvida og buskapen større i 1802 enn i 1665 for Gusa som dei fleste andre gardane. Men heilt sikre tal kan me likevel ikkje koma fram til.

Delinga av Gusa i to bruk bør knapt tolkast dit at levebrødet blir mindre for dei to huslydane enn tidlegare. Det er så at fleire menneske skal leva av det garden kastar av seg.

Men to huslydar representerer ein større arbeidskraftressurs enn berre ein, og fylgjeleg kan matproduksjonen aukast i takt med tilgangen på nye menneske. Nye åkrar må brytast opp, større areal av utmark brukast til slåtteland. Føresetnaden er at garden har tilstrekkeleg med dyrkande jord og stor utmark. Og det hadde Gusa ved inngangen til 1800-åra.

Dessutan kan større tilgang på arbeidskraft også føra til meir intensive driftsmåtar, meir omhyggeleg stell av åkrar og eng, noko som gjev høgare folletal og betre avlingskvalitet.

På denne tida blei poteta introdusert i jordbruket, og ho kom snart til å gje like stort om ikkje større tilskot til det daglege brødet enn havren. Folk fekk tilgang på meir allsidig og næringsrikare kost enn den som tidlegare generasjonar måtte greia seg med. Me kan såleis rekna med at to huslydar greidde seg minst like godt på Gusa som ein hadde gjort tidlegare, trass i at dei måtte dela på gardsressursane frå 1791 av.

Men denne bruksdelinga fekk snart fylgje av fleire, og då er det grunn til å stilla spørsmål om kvifor dette skjedde, og om endå mindre brukseiningar kunne gje grunnlag for eit tilstrekkeleg levebrød. Eller var det slik at kombinasjonen småbruk og lønsarbeid (attåtnæring) var meir attraktivt på 1800-talet?

Nye bruksdelingar på 1800-talet

For å halda klare liner vil me kalla Ståle Olsson sin del av Gusa bruk A, og Gunnar Pedersson sin for bruk B.

I 1805 tok Ola Stålesson over bruk A etter faren. Han hadde ikkje mannlege arvingar, og etter at døtrene Anna og Serina hadde gifta seg, delte faren bruket mellom desse to. Anna var då blitt gift med Vodju Nilsson frå Høyland (Fedesokn), og Serina med Eilert Eilertsson Frøytland (Fedesokn).

Denne delinga skjedde i lovlege former den 7. juni og 4. des. 1827.

Etter at «de af Fogden paa lovlige Maade opnevnte kyndige og upartiske Mænd» Peder Gunnarsson Gusa, Ånen Larsson Skjerli, Jens Hågensen

Braudeland og Tobias Tønnesson Motland hadde gått opp grensa mellom dei to nye bruka, fekk Vodju som den eldste av svigersønene til Ola Stålesson rett til å velja kva for eit bruk han ville ha, «og valgte Vodju den Deel som ligger paa den søndre Side af Linjen.» (dvs. av delingslina). I realiteten hadde Ola og svigersønene på førehand ordna heile delinga på minneleg måte, både grenselina og val av bruk.

«Den nordlige Deel « av bruket til Ola Stålesson tilfall då Eilert.

Dei to nye bruka som me vil kalla Aa og Ab, var i prinsippet likeverdige, men Vodju sitt bruk hadde lite skog, og som kompensasjon fekk han utsteinna to skogsteigar i Eilert si utmark, og i tillegg til desse også noko skog og ei utslåtte på Øygardsfjellet. Torvmyra som låg på Vodju sitt bruk, skulle dei også ha i fellesskap. Elles blei heimjordet delt slik at kvart bruk hadde åkrar og engstykke liggande samla på si side av grenselina. Dermed blei det berre litt teigblåding i utmarka.

Ola Stålesson budde i det gamle tunet på Ydre Gusa, men om han som far sin delte stovehus og uthus med Gunnar Pedersson, er uvisst. Kan henda har han bygt seg eigne hus. I alle fall får me vita at i 1827 hadde både Eilert og Vodju «de fornødne Huse paa deres respective Andeele af Gaarden». Kan hende har Vodju sjølv bygt seg hus i tunet på ydre Gusa.

Eilert hadde før delinga av garden kjøpt eit lite tømra hus på Øya, frakta

det over Kvina og bore stokk for stokk opp Gusekleiva og sett det opp att på Kleiva. Her står huset framleis utan at det er blitt ombygd eller modernisert bortsett frå bølgjebekket på taket.

Truleg var det frå før dyrka opp litt av bakkane utanom husmannsplassen i Sagedalen. Dessutan har det sannsynlegvis også vore noko innmark (åkrar?) lenger oppe, der garden Rudlend (Rullen) ligg i dag. Det fanst dessutan også før 1830 eit oppdyrka og inngjerda jordstykke ved Midbak-kjen.

Eilert fekk kort veg ned til sjøen i Guseviga, men budde langt frå dei to grannane på ydre Gusa. Dessutan må åkrane og engstykkja hans til dels ha lege langt frå tunet nede på Kleiva. Også beitemarka hans låg svært brattlendt til med tung buveg for dei som skulle mjølka kyrne i sommarhalvåret.

Så skal me konsentrera oss om Ydre Gusa, som frå 1827 hadde to bruk, nemleg bruk B med skyld 6 engelskar (Gunnar Pedersson og etter han sonen Peder Gunnarsson) og bruk Aa (Vodju sitt) med skyld 3 eng.

Peder gav skøyte til sonen Gabriel i 1837 på halve bruk B, som samtidig fekk råderett over den andre halvparten ved kontrakt. Gabriel selde denne halvparten til broren Ola i 1841. Desse to bruka kallar me Ba og Bb. Samtidig kjøpte dei to brørne halvparten av Vodju sitt bruk Aa, og delte dette.

Dei makeskifta også noko areal med Vodju ved denne transaksjonen. Han overlet til brørne noko innmark og to åkrar, i byte fekk han att eit ut-

marksareal med bjørkeskog. To år tidlegare hadde Vodju makeskifta eit jordstykke med Eilert, men kor dette låg, er uvisst å vita i dag. Det kan ha vore det jordstykket Eilert hadde ved Midbakkjen i 1831.

Det endelege resultatet av desse delingane kan me då oppsummera slik: Vodju eig bruk Aa på 1 1/2 engelskar, Eilert eig bruk Ab med skyld 3 engelskar, Gabriel Pedersson eig bruk Ba med skyld 3 3/4 eng. og bruk Bb på 3 3/4 eng. eig Ola Pedersson.

Det må ha vore fattigdom som har tvinga Vodju til å selja halve garden, for han kunne ikkje leva på det han sat att med, vil eg tru. Derimot skaffa Gabriel og Ola seg større gardsbruk ved å kjøpa av halve bruket til Vodju.

Men ennå var det ikkje slutt med eigedomsendingar på ydre Gusa. I 1843 kjøpte Eilert noko skog der han åtte beitet frå før, dessutan eit skogstykke dei kalla «Kvednhusstykkjet» av Gabriel og Ola. Denne overdraginga førte ikkje til endring av skylda for bruka deira.

Kvifor alle desse transaksjonane? Når det gjeld delinga av bruk A og B, så er det syskin som gjennom brukskløyvinga får seg hus og heim - eit brukeleg levebrød.

Kva utsikt til levebrød ville ein yngre bror tidleg i 1800-åra ha hatt dersom farsgarden var blitt overteken udelt av odelsinnehavaren?

I staden for å svara direkte på dette spørsmålet skal me fyrst presentera den nesteldste sonen til Ola Pedersson

Dyrli, Peder Olsson og sjå på korleis han slo seg igjennom.

Peder Olsson og andre plassfolk i Gusedalen

I 1806 fekk den nygifte Peder Olsson Dyrli festekontrakt på eit jordstykke i Sagedalen, eit noko brattlendt areal på vestsida av den gamle kjørevegen, ikkje så langt sør for den staden der Eilert sette opp huset sitt i 1827 eller litt tidlegare.

Stadnamnet Sagedalen fortel at Gusa har hatt ei lita oppgangssag i bekken nedanfor Plassetjødna. I dag finst det ingen tradisjonar om denne vassaga, berre stadnamnet er att, men lite brukt.

Det var Ola Ståleson og Peder Gunnarsson som let Peder Olsson få leiga og dyrka opp dette jordstykket, men festebrevet eller kontraktvilkåra kjenner me ikkje til.

Om avtalen har vore skriftleg, er han ikkje blitt tinglyst og innført i panteboka til sorenskrivaren.

Kor stort plasset var, er heller ikkje kjent, men i 1819 blei det skyldsett for 4 skilling, så arealet kan knapt ha vore meir enn 3-4 mål.

Her budde Peder Olsson med kone og fleire born i mange år, men ingen ting er kjent om kva han betalte i grunnleige eller avla i Sagedalen.

I 1831 blei han og dei tre sønene tiltala og dømde til fengsel for tjuveri frå grannane. Under rettssaka blei det opplyst at huslyden levde kummarleg, og borna var «forsømte» og gjekk på sjølv-

styr. Det gjekk likevel ikkje så ille med desse gutane seinare i livet. Den yngste, Ola, kom til Flekkefjord, der han seinare tok til med handel. O. Sagedal blei med åra eit velkjent firma. Ein annan bror blei plassmann og fiskar.

Etter at Peder Olsson var død, la Eilert plasset Sagedalen til bruket sitt, og utvida dermed heimejordet ein del.

I 1831 gav han feste til ein ny plassmann på eigedomen sin. Det var numedølen Hågen Olsson og kona Anna Ellingsdotter frå Staddeland. På livstid fekk dei festa (leiga) «et Jordstykke Midbakken kaldet». Dette skulle husmannen dyrka og gjerda inn. Til brensel kunne han ta torv og røter kring plasset.

Betalinga eller festeavgifta blei fastsett til to speciedalar årleg og vedlikehald av eit stykke jord like ved Midbakkjen. Når leiglendingane var døde, skulle plasset med hus falla tilbake til garden utan vederlag.

Etter tradisjonen var Hågen knappestøypar av profesjon, han laga tinn- og sylvknappar, som særleg blei brukte i mannsklede. Men etterspurnaden var vel ikkje så stor at dette handverket kunne brødføda ein huslyd.

Kor lenge ekteparet budde på Midbakkjen, er noko uklart, men før 1839 finn me Hågen att som plassmann på Raustad.

Dermed fall også dette plasset attende til hovudbruket. Om han hadde bygt seg hus der, veit me ingen ting om. Men snart fekk Gusedalen eit nytt husmannsplass.

I 1849 gav Eilert festebrev til

Tønnes Pedersson, ein av sønene av Peder Olsson Sagedalen. Tønnes var gift med Abel Jakobsdotter. I festebrevet eller kontrakta heiter det: «Feste for deres Levetid paa et Stykke Jord beliggende vestenfor Stemmetjernen mod aarlig Afgift 2 Speciedaler».

I dag lever berre stadnamna Plasset og Plassetjødna som minne om at der i nokre år var ein liten heim. Dyrkingsarbeid i dette hundreåret har sletta ut alle spor etter hus- og løtuftene. Tønnes og kona budde sannsynlegvis berre få år på dette plasset, som så fall attende til garden.

Plassfolka - ei underklasse i bygdesamfunnet

Utviklinga av husmannsplass i den nordre delen av Gusedalen reiser to spørsmål: Kvifor var det nett der unge ektepar ynskte å slå seg ned? Og vidare, kvifor utvikla denne eigedomslause gruppa seg i bygdesamfunnet?

Nå bør det fyrst nemnast at også på Dyrli grunn blei det etablert to plass på 1800-talet, det eine på Gunnars-plasset (som ligg i Guseviga), det andre på den smale strandflata mellom Sebrannshellaren og Litla Utforberget. Dessutan er det framleis synlege husmurar mellom Litla og Stora Utforberget.

I eit dokument frå 1843 som gjeld bruksdeling i Dyrli, er dette området kalla «Tomterne»=hustuftene. Her har det utan tvil budd ein strandsitjar tidleg på 1800-talet, ein «Husmand uden Jord», som folketeljinga 1801 kallar slike bueingar.

Endå fleire husmannsplass grodde fram på gardsområdet til dei to Øyegardane, langs stranda og oppover «Robane». Dermed kan me slå fast at etableringa av plass i Gusedalen fell inn i ein større lokal samanheng.

Påfallande er konsentrasjonen av dei nye bueingar like ved eller nær åna/fjorden. Dei store dalegardane trong gjerne arbeidskraft i onnene, og fjorden baud på fisk året rundt, så plassfolka der slapp i alle høve å svelta.

Ved småfiske, handverksarbeid og lausarbeid sleit dei seg til eit brukande levebrød. På dei store plassa kunne ein bryta opp litt åker og avla nok poteter til huset, i tillegg stundom hausta för til ei kyr eller nokre sauer/geiter. Men ingen av desse hushalda var heilt sjølvberga med det daglege brød.

Plassfolka fekk truleg tilstrekkeleg med mat, men kosten var ofte einsidig og gav knapt kaloriar og vitamin nok. Fiske i fjorden spela ei sær viktig rolle i kosthaldet. Elles hadde heller ikkje småbrukarane alltid fullverdig kost den gongen dei heller.

Gusedalen synest å ha vore attraktiv for unge menneske som ynskte å festa eit plass, for han låg nær sjøen og hadde delvis sjølvdrenerande bakkejord utan for mykje stein i.

Nydyrking med handreiskapar var derfor ikkje altfor slitsamt. Den årlege leiga var låg, men det var vanleg at plassfolka hjelpte husbonden - grunn-eigaren - i onnene t.d., for ei minimal dagløn. Ingen av plassa var pålagde pliktarbeid av husbonden. Derfor er

ikkje nemninga husmenn dekkande, det er fyrst og fremst tale om ei buform. Men grunneigaren var ikkje utan vidare eit eksempel på nestekjærleik.

Når festetida ein gong var ute, ville eit oppdyrka plass vera ei verdfull utviding av innmarka på garden. Eilert fekk såleis omtrent dobla den fulldyrka innmarka si utan utgifter då han i tur og orden inndrog Sagedalen, Plasset og Midbakkjen under garden att. Dessutan hadde han hatt litt årleg inntekt av grunnleiga for kvart plass.

Me har nemnt før at det ofte var yngre søner som blei plassfolk fordi faren ikkje ville eller kunne dela bruket sitt. Odelsmannen kunne krevja å overta farsgarden udelt, men i mange tilfelle gjekk han med på bruksdeling. Det ser ut til at tilgang til inntekter utanom gardsdrifta frå midten av 1800-åra og seinare har vore medverkande til utviklinga av mindre bruk.

Åttåtningar (og lønsinntekter) har kunne skaffa meir kontantar på kortare tid enn det sal av gardsprodukt greidde. Moderniseringa av samfunnet etter ca 1850 førte også til trong for meir kontantar enn før, særleg til konsumvarer som kaffi, kjøpebrød, parafin og finare tekstilar.

Både brukskløyving og utvikling av plassfolkgruppa heng saman med voksteren i folketal frå 1790-åra av.

Fleire born pr. huslyd levde opp, gifta seg og trong hus og heim, og fekk sjølv store barnekull.

Det aukande folketalet i Kvinesdal som i andre bygder måtte utover fyrste

halvdelen av 1800-talet for det meste finna rom og levebrød i heimbygda. Då var etablering av plass ei nær sagt naturleg og sjølvstøtt løysing på den demografiske krisa bygdesamfunnet var i på 1800-talet.

Plassfolka var meir mobile enn gardbrukargruppa, for dei fleste var oftast på leiting etter betre levevilkår. Me ser klare teikn til oppbrot i det tradisjonsbundne og stabile bondesamfunnet i agderbygdene. Den sterke bruksdelinga førte til at gardbrukarane måtte ha åttåtningar eller lønsinntekter utanom gardsdrifta, eller var det i røynda omsnudd: større tilgang til inntekter utanom garden førte til bruksdeling, for eit småbruk kunne drivast med mindre arbeidsinnsats, gjerne av kone og born åleine.

Sterk bruksdeling frigjorde såleis arbeidskraft som kunne nyttast i andre, meir lønssam sysselsetjing. Frå slutten av 1800-talet blei den frigjorde arbeidskrafta for ein stor del også kanalisert til moderne industriltak og lange opphald i USA.

I Gusedalen gjekk bruksdelinga vidare og nådde sitt metningspunkt i 1880-åra.

Fleire nye menneske, meir bruksdeling, avskaling av utmarksareal

Det er Eilert Eilertsen og sønene hans som spelar hovudrolla i utviklinga av nye, sjølvstendige brukseiningar. Han hadde mange søner som voks opp: Ola, Andrias (oldefar min), Jens, Elias og Samuel.

Då Ola gifta seg med Abel Sofie Osmundsdr. Dyrli i 1850-åra, lånte han pengar og sette opp hus og uthus på Rudlend. Han fekk ikkje kjøpa den delen av farsgarden, men blei «Lutbruger» saman med faren. Ola måtte fylgjeleg ha lønsarbeid utanom gardsdrifta. Seinare (etter 1878) løyste faren ut desse bygningane.

Vodju Nilsson døydde i 1849, og skifteoppggeret synte at buet var konkurs. Som før nemnt hadde han seld halve bruket sitt i 1843, så han hadde truleg ikkje stort å leva av. Sonen Nils løyste bruket, men selde snart og flytta til Saudan.

Neste eigar var Kristian Tønnesson, som i 1861 selde til Jens Eilertsson Gusa. Plasset Midbakkjen hadde truleg Vodju fått lagt til sitt bruk ved eit makeskifte med Eilert i 1839.

Jens budde på Midbakkjen til 1887. Då heldt han auksjon, og brorsonen Ola Andreas Olsson (eldste son til Ola Eilertsson) kjøpte bruket. Jens overtok farsbruket (Kleiva og Sagedalen) som han hadde kjøpt tidlegare.

I 1877 fekk Elias Eilertsson skilt ut Rudlend som eige bruk (heimejorde og utmark). To år før hadde faren lånt 300 speciedalar av Elias med «Panteret til Brugelighed til følgende Andeler af dette Brug» (dvs. Eilert sitt bruk): «nemlig den saakaldte Rullen med Huse, Pladset, den vestre Deel af Bumarken, Halvedelen af Souehagen i Søfjeldet, en Udslaatte «yttre Hei» kaldet, og en Andeel af Torvmyren.»

Eilert Eilertsson døydde i 1882, og på

skiftet etter han (Serina døydde i 1872) blei resten av bruket hans ribba for store delar av skogen og utmarka. Samuel Eilertsson overtok skogstykket «Søfjeldet», Elias Eilertsson «Skod-hei» og Elias Atlaksson Dyrstøl kjøpte den store utslåtta «Øygarden». Resten av bruket tilfall Jens Eilertsson. Han flytta ikkje dit før han hadde seld Midbakkjen, som før nemnt.

Det har ikkje vore bruksdeling i dette hundreåret. Men denne blei ført så langt at alle eigarane var avhengige av åttåtningar eller lange opphald i USA.

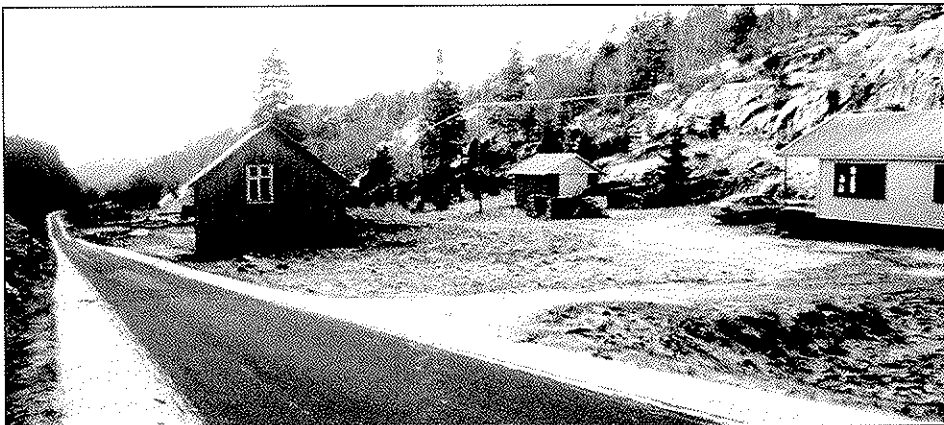
Etter 1900 selde Elias og kjøpte att eit bruk på Staddelend. Broren Ola Andreas Olsson kjøpte Rudland: Fram til 1933 blei dette bruket drive saman med Midbakkjen.

Det kan elles nemnast at dei fleste bruka i dag har eigarar som høyrer dei to gamle Guse-slektene, berre det eine bruket på ydre Gusa og Guseviga er komne på framande hender.

Konklusjon

Den bruksoppdelinga som tok til i 1791, blei ein langdryg prosess, han varte nærmare hundre år. Frå ein gard som omfatta store og til dels skogrike areal og med lang strandline utetter austsida av Fedefjorden (rentare Kvinesfjorden!), førte utviklinga til 6 bruk som sluttresultat: Gusevika, Kleiva/Sagedalen, Rudlend, Midbakkjen og ydre Gusa med to bruk. Dei fire fyrste må helst kallast småbruk.

Kring 1790 budde det i Gusedalen

*Ydre Gusa. Nærmest er hytta til John Jensen. Foto: Johannes Hamre.
Baksiden: Vetebrønning på Frøytlandsveten nyttårsaftnen 1999. Foto: Andy Syvertsen.*

ein huslyd med 6 medlemmer, i 1875 var der 7 hushald med om lag 40 menneske. I denne perioden blei heimejordet ved nydyrking meir enn fordobla. Bruka var så små at ingen kunne avsjå høyt til å halda hest. Heller ikkje fanst det veg ned til sjøen. Den blei ikkje bygd før etter hundreårsskiftet.

Men Gusedalen låg likevel sentralt til. Ein eldgamal ferdselveg gjekk frå Guseviga, gjennom dalen og ut Oppofteskogen mot Herad/ Lista. I 1850-åra blei det bygd telegrafline gjennom dalen. Opp etter Gusekleiva kan ein framleis sjå dei gamle, steinmura fundamenta for telegrafstolpane. På Gunnarsplassen budde også den fyrste oppsynsmannen. Han heitte Daniel og hadde tilsynet med lina som attåt næring itillegg til småfiske..

I tida frå 1900 og til 1950-åra nådde gardsdrifta i Gusedalen sitt høgdepunkt.

Unge ektepar satsa pengar og la ned eit stort arbeid med nydyrking og noko maskindrift (delvis med hest og moderne reiskapar). Nye heimehus og moderne uthus blei reiste. Kapitalen til desse investeringar kom frå lønsarbeid, særleg ved A/S Trælandsfos i Lerviga, og ved lange opphald i USA.

I 1922 blei det ført ei høgspenline gjennom dalen, rett bak husa. Men ingen såg seg råd til å leggja inn elektrisk lys. Det måtte venta til ca 1950 !.

Men Gusa sakna fyrst og fremst moderne veg. Då han endeleg kom i 1960-åra, var det for seint. Ungdomen var alt faren sin veg, og dei eldre måtte snart fylgja etter. Og den siste mannsalderen har alle bruka for det meste lege folketome, men eigarane har stort sett halde heimejordet i hevd. Men likevel-garden er inne i ei ny øydetid ved inngangen til det neste tusenåret.

Medlemmer i Kvinesdal Historielag 1999

Adolfsen Thale, Kvinesdal	Eftestøl Sverre, Kvinesdal
Amble Oddvar, Nodeland	Egeland Alf Kåre, Fedra
Andersen Amy, Kvinesdal	Egeland Alv, Nesoddtangen
Aronsveen Astrid, Øyer	Egeland Bertha, Kvinesdal
Austerdalen Skule, Kvinesdal	Egeland Birgit, Kvinesdal
Backer Midbøe Finn, Flekkefjord	Egeland Dag Runar, Kvinesdal
Barøy Aslaug, Kvinesdal	Egeland Ingrid Lindefjell, Kvinesdal
Barøy Sigmund, Lyngdal	Egeland Johan, Kvinesdal
Berg Astri Tønnesen, Ås	Egeland Kirsten Knutsen, Kvinesdal
Berge Jan, Fedra	Egeland Klary A, Kvinesdal
Berger Bjørn Røhme, Lyngdal	Egeland Lars Emanuel, Kvinesdal
Berger Else, Lommedalen	Egeland Leif, Kvinesdal
Bergeslien Ingeborg, Sandnes	Egeland Martin, Øyestranda
Berghom Arnfinn, Kvinesdal	Egeland Olav S, Kvinesdal
Berghom Thora, Kvinesdal	Egeland Simon Johan, Kvinesdal
Berghom Torbjørn, Kvinesdal	Egeland Solveig, Ås
Berntsen Eva, Flekkefjord	Egeland Wenche, Øyestranda
Berntsen Leif, Kvinesdal	Egenes Johnny, Kvinesdal
Birkeland Gudbjørg, Flekkefjord	Egenes Otto, Kvinesdal
Birkeland Reidun, Flekkefjord	Egenes Sonja, Kristiansand
Birkeland Tor, Kristiansand	Eiene Snøfrid, Stavanger
Bjørneli Arnt Ivar, Fedra	Eiersland Marit Jordal, Lyngdal
Bjørneli Ingrid, Fedra	Eiesland Anne Marie, Kvinesdal
Breimoen Arnt, Kvinesdal	Eiesland Gunnulf T, Kvinesdal
Breimoen Signe Brith, Kvinløg	Eiesland Jakob B, Kvinesdal
Brekne Peder M, Vanse	Eiesland Lise, Kvinesdal
Brendø Anne J, Fedra	Eiesland Nils B, Kvinesdal
Briseid May Britt, Fedra	Eiesland Odd T, USA
Broadhorst Anne-Lise og Teddy, Kvinesdal	Eiesland Tor Sigbjørn, Kvinesdal
Bruhi Kari, Kvinesdal	Eiken Sogelag, Eiken
Brulid Aud, Kvinesdal	Eilertsen Alf, Kvinesdal
Bruseland Svein Jarle, Kvinesdal	Erfjord Anne-Berit, Kvinesdal
Buseth Petter, Ranheim	Erfjord Ingvald, Kvinesdal
Bøgwald Esther, Fedra	Erfjord Rolf, Kvinesdal
Bøgwald Svein, Kvinesdal	Eriksen Asbjørn, Torød
Dalane Folkemuseum, Egersund	Eriksen Hans Inge, Kvinesdal
Danielsen Gerd, Kvinesdal	Espeland Asbjørn, Kvinesdal
Danielsen Oddlaug, Andabeløy	Espeland Johanne, Skjetten
Deichmanske Bibliotek, Oslo	Espeland Ruth, Kvinesdal
Dugan John Kåre, Kvinesdal	Evelid Dag T, Fedra
Dugan Magda, Kvinesdal	Faret Alf, Kvinesdal
Dunsæd Torbjørn, Fedra	Farstad Jan Øisten, Kvinesdal
Dybing Leif, Hidrasund	Fedra Skole, Fedra
Dyrstad Tone, Lyngdal	Fedde Gabriel Bernhard, Oregon, USA
Daaland Gerd Londal, Kvinesdal	Festøy Mildrid, Stabekk
Eftestøl Guttorm A, Kvinesdal	Fjeld Asbjørn, Sola

Fjeld Oskar, Kvinesdal
 Fjeld Thorhild, Kvinesdal
 Fjellvang Helen, Kristiansand
 Fladmark Jan Helge, Søgne
 Fladmark Karl Fredrik, Kvinesdal
 Flekkefjord Historielag, Flekkefjord
 Flekkefjord Museum, Flekkefjord
 Flaa Aslaug, Kristiansand
 Fredriksen Greta, Flekkefjord
 Frette Lillian, Etne
 Frigstad Victor, Fedal
 Frøitland Kamilla, Fedal
 Frøylog Jane Synnøve, Flekkefjord
 Frøslund Mauritz J, Mandal
 Fundal Jan Magne, Fedal
 Førland Gustav, Kvinesdal
 Galdal Solfrid Sandvand, Gyland
 Galdal Tom, Kvinesdal
 Galdal Trygve, Kvinesdal
 Gautestad Bernt, Evje
 Geheb Betten, Søgne
 Gilbertsen Magnhild Hompland, California, usa
 Gjemelestad Tor, Kvinesdal
 Gjøvik Knut, Fedal
 Glendrange Bodil og Svein, Kvinesdal
 Glendrange Ernst, Kvinesdal
 Glendrange Øyvind, Finnsnes
 Gotheim Signe, Kvinesdal
 Granlund Olav, Fedal
 Grønning Inger Hunsbedt, Stavanger
 Grøtteland May Snefrid Ullenes, Kvinesdal
 Gullestad Anne Lise, Kvinesdal
 Gullestad Martin, Lyngdal
 Gullestad Timmy, Kvinesdal
 Gullestad Tormod, Bergen
 Gulliksen Jan, Kvinesdal
 Gunleiksrud Anne Marie, Stokke
 Guse Alfred, Vennesså
 Guse Aud, Øyestranda
 Guse Solveig, Flekkefjord
 Guse Tom, Øyestranda
 Gusevik Arnfinn, Gausel
 Gusevik Oskar, Stavanger
 Gyland Kåre, Storekvina
 Gysland Alf, Snartemo
 Haddeland Randi Gullesen, Kvinesdal
 Hadland Karen, Fedal
 Hallgren Olaug, Flekkefjord
 Hamre Johannes, Kvinesdal
 Hamre Karin, Kvinesdal
 Hamre Torny, Hurdal
 Hansen Daila, Kvinesdal
 Hansen Karen, Fedal
 Hansen Kari Haddeland, Flekkefjord
 Hansen Svein, Fedal
 Hansen Tarald, Kristiansand
 Hansen Tønnes E, Lillesand
 Hansen Åse Moi, Fedal
 Hanssen Reidar J, Kristiansand
 Hanssen Thor Ingemann, Kvinesdal
 Harboe Judith, Røyneberg
 Hauan Astrid, Kvinesdal
 Hauan Torbjørn, Kvinesdal
 Hauge Anna Lilly, Fedal
 Haugland Bjørg, Oslo
 Haugland Tonny G, Kvinesdal
 Haugom Ingeborg, Flekkefjord
 Hedlund Carl U, New York, USA
 Hegdal Ingebjørg Smith-Øvland, Molde
 Helle Andreas J, Kvinlog
 Helle Arild, Kvinesdal
 Helle Asbjørg, Kvinesdal
 Henriksbø Dag, Kvinesdal
 Hersvik Jofrid, Øyestranda
 Hervold Karen og Helge, Kvinesdal
 Hjemlestad Irene, Kvinesdal
 Hjemlestad Randi, Øystese
 Hobbesland Svein, Flekkefjord
 Holmen Aagot, Kvinesdal
 Homme Anne Turid, Flekkefjord
 Hompland Per, Kvinesdal
 Hunsbedt Arve, Kvinesdal
 Hunsbedt Leif, Kvinesdal
 Hunsbeth Sven Gerhart, Kvinesdal
 Husefjeld Arild, Hagan
 Hægebostad Sogelag, Snartemo
 Høimebakk Arnstein, Fedal
 Høydal Ragnhild, Kvinesdal
 Høyland Henry, Kvinesdal
 Høyland Olav, Voss
 Høyland Sara, Lyngdal
 Høyland Solveig, Lyngdal
 Håland Arentz, Kvinesdal
 Haaland Kåre, Kvinesdal
 Ingebretsen Alf, Fedal
 Ingebretsen Liv Berit, Fedal

Ingebretsen Malfred, Øyestranda
 Jakobsen Torhild, Kvinesdal
 Jansson Brit, Fedal
 Jansson Gerd, Fedal
 Jansson Hanne Turid, Fedal
 Janson Jessie P, Flekkefjord
 Jensen Gladys, Kristiansand
 Jerdal Karin, Kvinesdal
 Jerstad Alf, Fedal
 Jerstad Arvid, Bryne
 Jerstad Dagfinn, Øyestranda
 Jerstad Lars M, Kvinesdal
 Jerstad Ragna, Kvinesdal
 Jerstad Tor, Kvinesdal
 Johansen Gerda, Kvinesdal
 Johansen Ivar, Kvinesdal
 Johansen Arne, Kvinesdal
 Johnsen Einar, Stavanger
 Johnsen Hjørdis, Kvinesdal
 Johnsen Stig Åknes, Nyborg
 Johnsen Terje, Vanse
 Jortveit Berit, Kvinesdal
 Jortveit Svein, Kvinesdal
 Jortveit Svein Terje, Kristiansand
 Kjøniksen Astrid, Kvinesdal
 Kjømø Bjørn Ingemann, Sola
 Kleveland Olav Arne, Evje
 Kleven Aud Synnøve, Kvinesdal
 Kloster Hans, Kvinesdal
 Kloster Harald, Kvinesdal
 Kloster Per, Raufoss
 Kloster Sverre, Oslo
 Klungland Agnar, Gyland
 Knibestøl Betty Gerd Ø, Kvinesdal
 Knibestøl Øyvin Artur, Kvinesdal
 Kongevold Mona L, Flekkefjord
 Kristiansand Folkebibliotek, Kristiansand
 Kristoffersen Arvid, Øyestranda
 Kristoffersen Gunn Kari, Kvinesdal
 Kristoffersen Magne, Kvinesdal
 Kvinesdal Bibliotek, Kvinesdal
 Kvinesdal Ungdomsskole, Kvinesdal
 Kvinesdal Videregående Skole, Kvinesdal
 Kvinlaug Gunda, Kvinesdal
 Kvinlaug Ivar, Kvinesdal
 Kvinlaug Per Sverre, Kvinlog
 Kvinlaug Stanley, Kvinesdal
 Kvinlaug Tønnes T, Kvinesdal
 Kvåle Torgny, Sira
 Lande Eddi, Farsund
 Lande Jan Otto, Kvinesdal
 Larsen Anders Mathias, Fedal
 Larsen Kjell Ivar, Fedal
 Larsen Lars Aase, Kvinesdal
 Larsen Torhild, Fedal
 Larsson-Fedde Torbjørn, Farsund
 Lauen Gudbjørg, Tingvatn
 Lervik Svanhild, Øyestranda
 Lien Ingeborg, Eiken
 Lien Sigrid, Tingvatn
 Liknes Barneskole, Kvinesdal
 Lindefjeld Leif, Stavanger
 Lindefjell Jorunn, Kvinesdal
 Lindeland Ola M, Tonstad
 Lohndal Anstein Dyrli, Stord
 Lohne Anne Katrine, Fedal
 Lohne Stein Ove og Bjørg Torunn, Fedal
 Lokalhistorisk Samling, Vanse
 Londaal Marit, Vanløse, Danmark
 Londaal Signe, Kvinesdal
 Lorentzen Sara, Kvinesdal
 Lunde Arild, Klepp Stasjon
 Lyngdal Historielag, Lyngdal
 Løland Kåre, Kvinesdal
 Løvdal Helge Olav, Flekkerøy
 Løvland Berit, Fedal
 Løyning Astrid Ousdal, Fedal
 Manneråk Solfrid og Sigurd, Kvinesdal
 Mejlænder Georg, Fedal
 Meland Bjarne, Fedal
 Meland Ruth Eliasdatter, Fedal
 Mikkelsen Inga Knutsen, Mandal
 Mjaaland Sigmund, Kvinesdal
 Mjaaland Siri Moi, Kvinesdal
 Moi Andreas E, Kvinesdal
 Moi Inger-Synnøve, Godvik
 Moi Randi, Kvinesdal
 Moi Randi, Flekkefjord
 Mydland Leidulf, Oslo
 Mygland Andreas, Kvinesdal
 Mygland Anna Oddbjørg, Kvinesdal
 Mygland Kåre, Fedal
 Mygland Lars, Kristiansand
 Mygland Mildrid og Sigurd, Blommenholm
 Mygland Siri, Kvinesdal
 Mygland Tor, Kvinesdal

Mygland Tønnes, Bekkestua
 Myhre Unni, Kvinesdal
 Narvestad Helga, Kvinesdal
 Narvestad Jens, Kvinesdal
 Netland Kristen, Kvinesdal
 Netland Marit, Feda
 Netland Olav, Øyestranda
 Netland Tordis, Kristiansand
 Netland Turid, Kvinesdal
 Nielsen Helga Aamodt, Grimstad
 Nilsen Alf O, Kvinesdal
 Nilsen Arthur, New York, USA
 Nilsen Jan Åge, Kvinesdal
 Nilsen Mari Ann, Kvinesdal
 Nilsen Rune, Kvinesdal
 Nilssen Asbjørn W, Tønsberg
 Nilssen Johan, Oslo
 Njerve Anne Marie, Flekkefjord
 Nordhelle Sigfrid og Gunnar, Kvinesdal
 Nygaard Anne Ertfjord, Kristiansand
 Næset Torbjørn, Øyestranda
 Næset Wenche Moi, Feda
 Oksefjell Sigmund, Kvinesdal
 Olimstad Ingvar, Sand
 Olimstad Jakob, Kviteseid
 Olimstad Kari, Kvinesdal
 Olsen Jan Magne, Kvinesdal
 Olsen Lars Olav, Øyestranda
 Olsen Mary Eie, Hommersåk
 Olsen Raymond, Øyestranda
 Olsen Stanley, Kvinesdal
 Olufsen Grete, Ålgård
 Omdal Arvid, Kvinesdal
 Omland Arnold, Kvinesdal
 Omland Arthur, Feda
 Omland Atle, Kvinesdal
 Omland Jan Olav, Storekvina
 Omland Oddvar, Feda
 Opdahl Ingeborg, Søgne
 Opofta Martin, Kvinesdal
 Pettersen Egil M, Vågsbygd
 Rafoss Ingeborg E, Kvinesdal
 Rafoss Inghild og Johnny, Kvinesdal
 Rafoss Jens Terje, Arendal
 Rafoss John A, Kvinesdal
 Rafoss Liv og Trygve, Kristiansand
 Rafoss Maria Stokkeland, Kvinesdal
 Rafoss Marit, Oslo

Rafoss Thora, Øyestranda
 Rafoss Tor Audun, Øyestranda
 Rafoss Tor Steinar, Søgne
 Rafoss Øystein, Askim
 Reiersen Aud Sonja, Kvinesdal
 Reiersen Ingrid, Øyestranda
 Reiersen Jan Alf, Øyestranda
 Reiersen Karsten, Kvinesdal
 Reiersen Randi, Kvinesdal
 Reiersen Robert, Øyestranda
 Reiersen Tordis Verås, Øyestranda
 Risnes Alv, Kvinesdal
 Risnes Birger, Bø i Telemark
 Risnes Einar, Kvinlog
 Risnes Karen, Kvinesdal
 Risnes Kjell, Kvinesdal
 Risnes Sigbjørn, Kvinesdal
 Ro Astrid, Kvinesdal
 Rob Jan, Øyestranda
 Rob Sigvald, Kvinesdal
 Rob Solveig, Kvinesdal
 Rongved Leif, Kvinesdal
 Roskifte Anders, Kvinesdal
 Rødland Samuel, Asker
 Rødland Sonja, Kvinesdal
 Røed Anne Marie, Fitjar
 Rørvik Mathias, Kvinesdal
 Røiseland Aslaug, Kvinesdal
 Røiseland Nils Arne, Kvinlog
 Røiseland Reidar, Kvinesdal
 Røiseland Sverre, Kvinesdal
 Røiseland Tollak, Ås
 Røiseland Torbjørn, Sandnes
 Røyland Marit, Lyngdal
 Røynestad Ole Jonny, Feda
 Røyseland Anders, Kvinesdal
 Røyseland Gunhild, Kvinesdal
 Røyseland Jostein, Kvinesdal
 Sachs Brigitte, Kvinesdal
 Salvesen Bjørg Dyrstad, Oslo
 Sand Johan Alfred, Flekkefjord
 Sand-Bakken Knut, Flekkefjord
 Sandvand Astrid, Kvinesdal
 Sandvand Hans, Kvinesdal
 Sandvand Irene og Jonny, Kvinesdal
 Sandvand Kåre, Kvinesdal
 Sandvand Marianne og Bent, Kvinesdal
 Sandvand Marit, Kvinesdal

Sandvand Odny, Kvinesdal
 Sandvold Tale Moi, Egersund
 Schou Jan, Kvinesdal
 Seland Elisabeth, Oslo
 Seland Ingebjørg, Kvinesdal
 Senland Johnny, Kvinesdal
 Sigersvold Dagny, Kvinesdal
 Sigersvold Ståle, Nesna
 Sindland Ellen, Oslo
 Sindland Gerd S, Kvinesdal
 Sindland Irene, Kvinesdal
 Sindland Karen, Øyestranda
 Sindland Lillian, Kvinesdal
 Sindland Nils, Øyestranda
 Sindland Olav, Kvinesdal
 Sindland Roald, Kvinesdal
 Sindland Ånen, Snartemo
 Sinnes Kjell Magne, Kvinesdal
 Sira Kolbjørn, Sira
 Sirdal Historie- og Kulturvernlag, Tonstad
 Sirnes Tove Unhammer, Flekkefjord
 Skadberg Nina og Tor Egel, Kvinesdal
 Skappel Kari Barbra, Oslo
 Skjekkeland Martin, Kristiansand
 Skjævesland Thorleif, Risør
 Slengesol Hans A, Stavanger
 Solberg Ingrid, Kvinesdal
 Solberg Klas, Drangedal
 Solberg Møyfrid, Kvinesdal
 Solberg Signe, Kvinesdal
 Solås Bjarne, Kvinesdal
 Solås Marry, Kvinesdal
 Solås Randi, Kvinesdal
 Staddeland Lars, Kvinesdal
 Staddeland Palmer, Kvinesdal
 Stakkeland Tom, Kvinesdal
 Stakkeland Turid, Kvinlog
 Stangborli Hans Olav, Kvinesdal
 Stenvik Liv Haldis, Kvinesdal
 Stien Solveig, Kristiansand
 Stiland Steven E, Stavanger
 Stokkeland Alf Olai, Ski
 Stokkeland Malin, Kvinesdal
 Stokkeland Steinar, Hornnes
 Stokkeland Turid og Johnny, Kvinesdal
 Stordrange Gunhild, Flekkefjord
 Strand Johanne Gusevik, Øyestranda
 Støyl Anna, Treungen

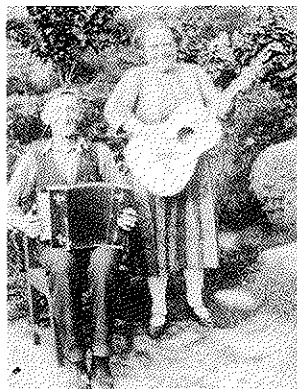
Svestøl Else-Marie, Øyestranda
 Svindland Aril, Feda
 Svindland Bjørg, Feda
 Svindland Kjell, Feda
 Svindland Kåre, Kvinesdal
 Svindland May L, Sira
 Svindland Petter Bøgvald, Feda
 Svindland Rune, Kvinesdal
 Svindland Sigurd, Flekkefjord
 Svindland Torunn, Feda
 Syvertsen Andy, Øyestranda
 Syvertsen Tone Egeland, Kvinesdal
 Sælør Gerd, Feda
 Sømme Kjelland Erling, Randaberg
 Tesaker Einar, Heimdal
 Thomsen Einar, Feda
 Tjørnholm Anstein, New York, USA
 Tjørnholm Ingvald, Kvinesdal
 Tjørnholm Sven Inge, Kvinesdal
 Tjørnholm Tor, Kvinesdal
 Tobiassen Arne, Feda
 Tobiassen Tom Arne, Kvinesdal
 Tomstad Marit, Flekkefjord
 Torkildsen Borghild, Flekkefjord
 Torkildsen Gunnar, Flekkefjord
 Torkildsen Ole Z, Flekkefjord
 Trøland Georg, Grimstad
 Trøland Olav A, Kvinesdal
 Trodahl Gunhild og Kjell, Kvinesdal
 Trøland Helge, Tananger
 Trøland Kristin, Feda
 Trøland Liv, Kvinesdal
 Trølandshei Kenneth, Feda
 Trølandshei Martin, Kristiansand
 Tveit Hallgeir, Kvinesdal
 Tynning Bjørg, Porsgrunn
 Tønnessen Elisabeth, Kristiansand
 Tønnessen Gerd, Kvinesdal
 Tønnessen Hans Olav, Lyngdal
 Tønnessen Kirsten, Feda
 Tønnessen Leif, Kvinesdal
 Tønnessen Tønnes, Øyestranda
 Unhammer Alf Kåre, Vanse
 Unhammer Edil, Kvinesdal
 Unhammer Ingvald, Kvinesdal
 Unhammer Jens, Kvinesdal
 Unhammer Johan, Flekkefjord
 Unhammer Kristine, Kvinesdal

Vatland Aud Irene, Lyngdal
 Vatland Birger, Grimstad
 Vatland Ragnhild, Kvinesdal
 Vatland Torleif, Farsund
 Versland Gloria, Storekvina
 Verås Oddvar, Eiksmarka
 Veraas Tor Kjell, Kvinesdal
 Vest-Agder Fylkesbibliotek, Kristiansand
 Vest-Agder Fylkeskonservator, Kristiansand
 Vesterdalen Skule, Storekvina
 Vestøl Trine Barøy, Borhaug
 Vik Turid, Kvinesdal
 Voilestøl Ingeborg, Kvinlog
 Wierlie Wenche Omland, Grimstad
 Worel Janet V, Minnesota, USA

Øksendal Torbjørn, Våler i Solør
 Øydne Anna Elisabeth, Kvinesdal
 Øydne Trygve, Stabekk
 Øysæd Marit, Kvinesdal
 Aagedal Anne Mary, Kvinesdal
 Aamodt Alf Inge, Kvinesdal
 Aamodt Christine, Kvinesdal
 Aamodt Harald, Kvinesdal
 Aamodt Harry, Kvinesdal
 Aamodt Wenche Olsen, Kvinesdal
 Aamot Olav S, Kvinesdal
 Aarli Gullborg, Fjøsanger
 Aase Asbjørn, Øyestranda
 Aase Inger Bøgwald, Stavanger
 Aase Marit K, Feda

4480 Kvinesdal - Tlf. 38 35 03 88

Finner Dere ikke filmene
 av deres gamle bilder ....

Fortvil ikke .....

Vi trenger kun papirbilde
 for å lage flere kopier .....

Forstørrelse er heller ingen sak .....

Salg av flere lokalhistoriske publikasjoner
 for historielaget, fotoklubben og andre.

Kvina Fotosenter

Tlf. 38 35 01 47

O. Konsmo

Blikkenslager og mek. verksted

Telefon 38 35 02 16

DBS HONDA SUZUKI Jonsæred ESAB

«DEI BOLLI SELE»

KVINESDAL
 SYKKEL SERVICE AS

Åmot Næringsområde
 4480 Kvinesdal
 Tlf. 38 35 17 00

Transportfirma

Kjell N. Nilsen a.s

Faret, 4480 Kvinesdal
 Tlf. 38 35 04 77 - 94 56 32 08 - 94 56 49 78

CONTAINERBIL – TANKBILER KRANBILER
 M/GRABB OG ROTATOR OG TIPP

RUTE, GODS, SKOLE OG TUR-NØRRING

SIRDALSRUTA

4440 TONSTAD - Tlf. 38 37 01 68 - Fax 38 37 01 15

BYGGMAKKER Kvinesdal

Åmot
4480 Kvinesdal
Telefon: 38 35 11 11
Telefax: 38 35 11 71
Foretaksnr.: 961 934230

**TRELAST – BYGGEVARER
FLISER – OVNER – JERNVARER**

- Blomster
- Dekorasjoner
- Brudebuketter
- Kranser
til alle anledninger

INGUNN'S BLOMSTER
Tlf.: 38 35 05 10

Trelast • Hagemøbler • Agrilux PVC • Vegg- og takplater

Innehaver: Oddvar Teistedal - Rute 506 - 4480 Kvinesdal - Tel.: 38 35 23 15 - Mobil: 94 58 66 22

KVINESDAL

www.filmweb.no/kionoringen

Besøk vår flotte kino i Kvinesdal kulturhus el. på vår hjemmeside med alltid oppdatert spilleplan.

Faste forestillinger hele året:
Tirsdager kl. 20.00 - Fredager kl. 20.00 og 23.00
Søndager kl. 19.00 og 21.00
Barneforestillinger
2. hver lørdag kl. 12.00 el. søndag kl. 17.00

Film etter ønske
for større grupper, skoler, barnehager
og bedrifter - ring for nærmere avtale
tlf.: 38 35 77 50

FILM ER BEST PÅ KINO!

KVINESDAL AUTO as

Telefon:
38 35 04 66

Vakttelefon:
945 63 222

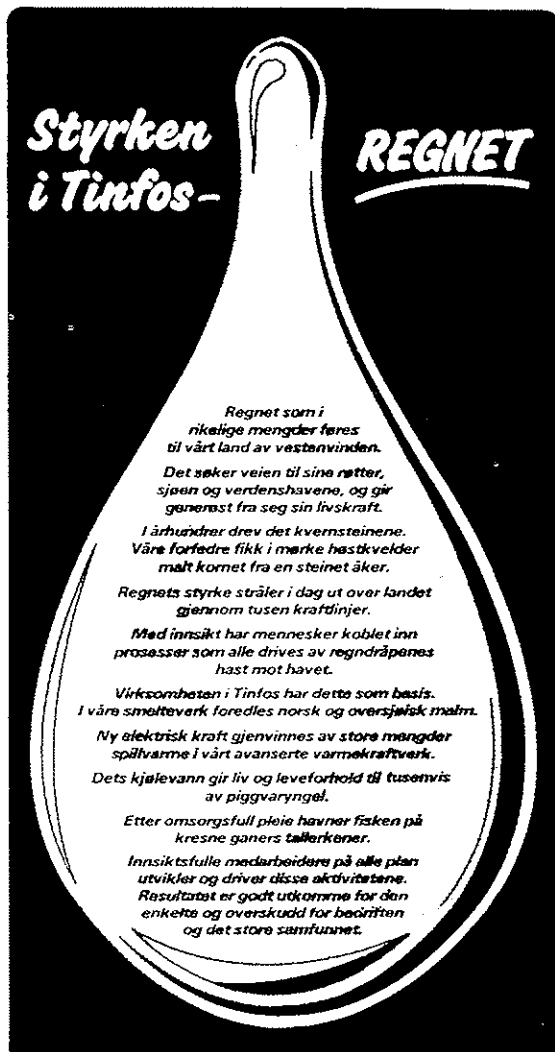
 CHRYSLER

Jeep

SEAT

*Styrken
i Tinfos-*

REGNET

*Regnet som i
nkelige mengder føres
til vårt land av vestenvinden.*

*Det søker veien til sine røtter,
sjøen og verdenshavene, og gir
generøst fra seg sin livskraft.*

*I århundrer drev det kvernsteinene.
Våre forfedre fikk i mørke hastkvelder
malt kornet fra en steinet åker.*

*Regnets styrke stråler i dag ut over landet
gjennom tusen kraftlinjer.*

*Med innsikt har mennesker koblet inn
prosesser som alle drives av regndråpene
hast mot havet.*

*Virksomheten i Tinfos har dette som basis.
I våre smelteverk foredles norsk og oversjøisk malm.*

*Ny elektrisk kraft gjenvinnes av store mengder
spilvarme i vårt avanserte varmekraftverk.*

*Dets kjølevann gir liv og levetid til tusenvis
av piggvoryngel.*

*Etter omsorgsfull pleie havner fisken på
kresne ganers tallerkener.*

*Innsiktsfulle medarbeidere på alle plan
utvikler og driver disse aktivitetene.
Resultatet er godt utkomme for den
enkelte og overskudd for bevirten
og det store samfunnet.*

TINFOS

TINFOS JERNVERK A/S

Utsikten
TURISTHOTEL

— det ideelle spise- og overnattingssted

MOTELL — KAFETERIA — KIOSK — IS- og GRILLBAR

GOD MAT — RIMELIGE PRISER

Tlf. 38 35 04 44 — Telefax 38 35 00 40

Utsikten

* KAFETERIA * BENSINSTASJØN (24 t.)

* KIOSK * GATEKJØKKEN

Et godt sted å komme til!

Tlf.: 38 35 04 44 — Telefax: 38 35 00 40

RENAULT

VOLVO

Hunsbedt

Hunsbedt Bil a.s.

4480 Kvinesdal

Tlf. 38 35 70 00

NILS KLOSTER A.S.

- * Elektrisk utstyr
- * Lamper
- * Autorisert installatør
- * Godkjent radio- og TV-forhandler
- * Rørlegging

Tlf. 38 35 88 40

 HONDA

 HONDA

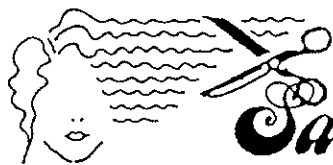
 HONDA

VELKOMMEN TIL EN HYGGELIG BILPRAT

KM KASIN MOTOR as
KVINESDAL

4480 Kvinesdal Tlf. 38 35 04 66

Ring oss
for timebestilling —
Telefon 38 35 15 55

*Salong
Tids*

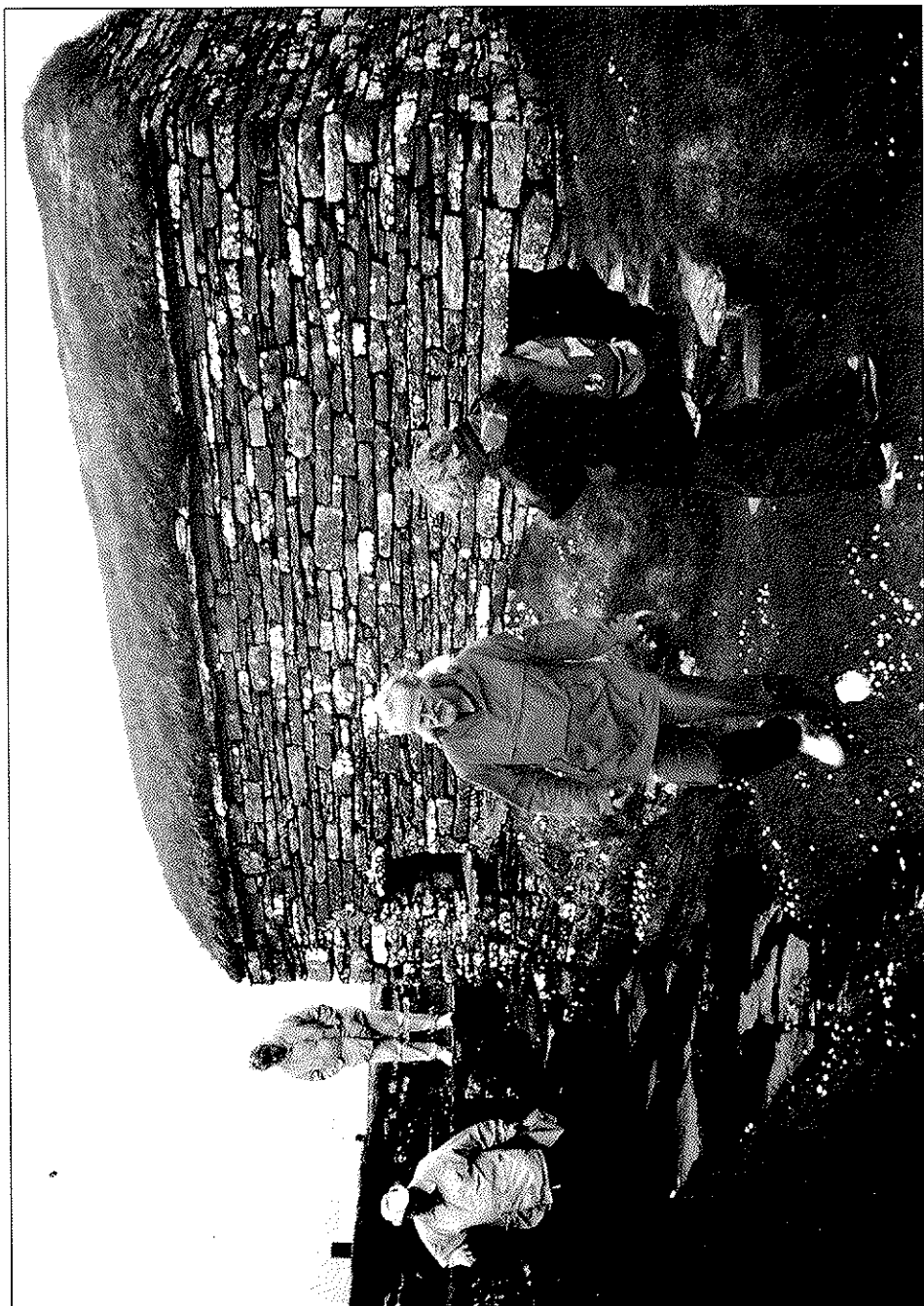
— frisør for hele familien —

2. etg. Nico Butikkssenter, Kvinesdal
Inneh.Gunn Omland og Mary Ann Nilsen

UTSTYRS Huset

UTSTYR
GARDINER
MANUFAKTUR

4480 KVINESDAL
Tlf. 38 35 03 08

Gammelt kvernhaus på Orkenøyene juni 1998. Foto: Johannes Hamre

Reiseleder Arnvid Lillehammer på Orkenøyturen juni 1998. Foto: Johannes Hamre